

Economisch - Statistische Berichten

45e JAARGANG - 29 JUNI 1960 - No. 2241

Adviezen
 bij de keuze
 van
 beleggingen
 en het sluiten
 van alle
 verzekeringen

R. MEES & ZONEN

ROTTERDAM

**ECONOMISCH-
 STATISTISCHE BERICHTEN**

Uitgave van de
 Stichting Het Nederlandsch Economisch Instituut

Adres voor Nederland: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*
 Telefoon redactie: (010 of 01800) 5 29 39. Administratie:
 (010 of 01800) 3 80 40. Giro 8408.

Bankiers: *R. Mees en Zonen, Rotterdam. Banque de Commerce, Koninklijk Plein 6, Brussel, postcheque-rekening 260.34.*

Redactie-adres voor België: *Dr. J. Geluck, Zwijnaardse Steenweg 357, Gent.*

Abonnementen: *Pieter de Hoochweg 118, Rotterdam-6.*

Abonnementsprijs: *franco per post, voor Nederland en de Overzeese Rijksdelen (per zeepost) f. 29,—, overige landen f. 31,— per jaar (België en Luxemburg B.fr. 400).*
 Abonnementen kunnen ingaan met elk nummer en slechts worden beëindigd per ultimo van een kalenderjaar.

Losse exemplaren van dit nummer 75 ct.

Aangetekende stukken in Nederland aan het Postkantoor Westzeedijk, Rotterdam-6.

Advertenties. *Alle correspondentie betreffende advertenties te richten aan de N.V. Koninklijke Nederl. Boekdrukkerij H. A. M. Roelants, Lange Haven 141, Schiedam (Telefoon 6 93 00; toestel 1 of 3).*

Advertentie-tarief *f. 0,36 per mm. Contract-tarieven op aanvraag. Rubrieken „Vacatures” en „Beschikbare krachten” f. 0,72 per mm (dubbele kolom). De administratie behoudt zich het recht voor om advertenties zonder opgaaf van redenen te weigeren.*

**VEENENDAALSCH
 STOOMSPINNERIJ EN WEVERIJ N.V.**

gevestigd te Veenendaal

UITGIFTE van

4000 aandelen aan toonder, elk groot f 250,- nominaal,
 in stukken van vier aandelen gecombineerd,
 voor de helft delende in de resultaten van het boekjaar 1960 en ten volle in die van volgende boekjaren.

Ondergetekende bericht, dat zij de inschrijving op bovengenoemde aandelen, uitsluitend voor aandeelhouders, openstelt op

VRIJDAG 8 JULI 1960;

bij haar kantoren te **Amsterdam, Rotterdam en 's-Gravenhage,**
 tot de koers van **100 pCt.,**

op de voorwaarden van het prospectus d.d. 27 juni 1960.

Prospectussen en inschrijvingsbiljetten zijn verkrijgbaar bij de kantoren van inschrijving.

NEDERLANDSCHE HANDEL-MAATSCHAPPIJ, N.V.

Amsterdam, 27 juni 1960.

**Abonneert U op
 DE ECONOMIST**

Maandblad onder redactie van:

- Prof. P. Hennipman,
- Prof. A. M. de Jong,
- Prof. F. J. de Jong,
- Prof. P. B. Kreukniet,
- Prof. H. W. Lambers,
- Prof. J. Tinbergen,
- Prof. G. M. Verriijn Stuart,
- Prof. J. Zijlstra,

★

Abonnementsprijs f. 22,50;
 fr. p. post f. 23,60; voor studenten f. 19,—; fr. per post f. 20,10.

★

Abonnementen worden aangenomen door de boekhandel en door uitgevers

**DE ERVEN F. BOHN
 TE HAARLEM**

De televisiekijker

De ontwikkeling van de televisie na de oorlog heeft in bijna alle Europese landen verschillende vormen van onderzoek, zowel academisch als commercieel, naar de samenstelling en het sociale gedrag van de kijkers in het leven geroepen. In het ene land zijn gegevens hierover gemakkelijker verkrijgbaar dan in het andere. In Engeland zijn gegevens over de kijkers op ruime schaal beschikbaar. In dat land beschikt men over een apart televisiekanaal, dat commerciële televisie verzorgt. Een andere vorm bestaat in Noord-Rijnland en Westfalen, waar korte reclamefilmpjes in de programma's worden ingelast. Dat in Engeland en West-Duitsland overvloediger gegevens beschikbaar zijn, vindt haar oorsprong in de commerciële behoefte hieraan; een aantal commerciële research-instellingen houdt zich daarom bezig met het verzamelen van statistisch grondmateriaal.

Television Audience Measurement Ltd., die deel uitmaakt van de Attwood-groep, verschaft in samenwerking met A. C. Nielsen & Co., regelmatig gegevens aan adverteerders, advertentiebureaus en programmasamenstellers in Engeland en momenteel ook in Noord-Rijnland en Westfalen. In Nederland heeft Attwood Statistics Ltd., Afd. Nederland, door middel van een in november 1959 gehouden enquête onder de 1.000 huishoudingen van haar consumentenpanel, welke representatief is voor alle huishoudingen in Nederland, enige basisgegevens verzameld betreffende sociaal-economische kenmerken van televisiebezitters en het is daarom mogelijk de cijfers voor de diverse demografische groepen in Nederland, Engeland en Noord-Rijnland en Westfalen met elkaar te vergelijken.

In Engeland beschikt 72 pCt. van alle huishoudingen over een televisietoestel; in Nederland is dit percentage 19¹⁾ en in Noord-Rijnland en Westfalen 32. Van de in Engeland aanwezige televisietoestellen treft men er 27 pCt. aan bij de middenklasse en 66 pCt. bij de arbeidersklasse. Voor Nederland zijn deze percentages resp. 39 en 49 en voor Noord-Rijnland en Westfalen resp. 60 en 29. Deze onderscheiding naar klassen geeft dus voor de drie landen een verschillend beeld te zien. Een vergelijking tussen de huishoudingen, waar de leeftijd van de huisvrouw beneden de 35 jaar is, levert daarentegen een treffende overeenkomst tussen deze landen op. In ieder land hebben deze huishoudingen namelijk ongeveer een vierde van het totale aantal

televisietoestellen. In Noord-Rijnland en Westfalen wordt 40 pCt. van alle toestellen aangetroffen in huishoudingen, waar de leeftijd van de huisvrouw tussen de 35 en 49 ligt. Voor Engeland is dit percentage 36 en voor Nederland 35.

Een andere belangrijke vergelijking is die tussen de huishoudingen met kinderen tot en met 14 jaar. In Engeland heeft 85 pCt. van deze huishoudingen televisie, tegen 35 pCt. in Noord-Rijnland en Westfalen en 20 pCt. in Nederland. Het zal duidelijk zijn dat adverteerders in Engeland, die geïnteresseerd zijn in de verkoop van producten voor kinderen, door middel van de televisie een zeer groot deel van de potentiële markt kunnen bereiken. Het televisiebezit in Nederland is geografisch als volgt gespreid: 62 pCt. bevindt zich in het westen, 18 pCt. in het noorden en oosten en 20 pCt. in het zuiden. In het noorden en oosten kan meer dan 80 pCt. van de huishoudingen met een televisietoestel behalve de N.T.S. ook Duitse uitzendingen ontvangen, terwijl in het zuiden van het land twee derde van de huishoudingen met televisie behalve de N.T.S. Duitse uitzendingen kunnen ontvangen en bijna 80 pCt. Belgische uitzendingen. Ongeveer een derde van alle huishoudingen met een televisietoestel wordt in Amsterdam, 's-Gravenhage en Rotterdam aangetroffen, 50 pCt. in andere steden en slechts 19 pCt. in landelijke gebieden.

In Engeland, West-Duitsland en de Verenigde Staten worden gegevens verkregen door middel van een meter, een methode die over het algemeen zeer bevredigend kan worden geacht om het kijkpatroon te onderzoeken, speciaal wanneer dit gecombineerd wordt met het onderzoeken van de kijkgewoonten van het individu per leeftijdsgroep en naar geslacht. Uit maatschappelijk oogpunt leveren deze onderzoeken een schat van gegevens op over de voorkeur voor bepaalde programma's, welke gewoonlijk samen gaat met sociaal gedrag en sociale gebruiken. Uit economisch en commercieel oogpunt kunnen in landen, waar in een of andere vorm commerciële televisie bestaat, de verkregen gegevens in verband worden gebracht met de aankoopgewoonten van de consument, indien gebruik wordt gemaakt van een steekproef van huishoudingen met televisie en een steekproef van gelijkwaardige huishoudingen zonder televisie. Uit het oogpunt van de adverteerder is dit het enige geval — afgezien van reclame voor postorderbedrijven — waarin het effect van de reclame direct en nauwkeurig kan worden gemeten.

Rotterdam.

J. N. FORSYTH.

¹⁾ Attwood Consumer Panel Survey, november 1959.

INHOUD

	Blz.		Blz.
De televisiekijker, door J. N. Forsyth.....	671	Het centraal bureau voor de statistiek van de Verenigde Naties, door Prof. Dr. Ph. J. Idenburg..	680
Het staalproject Europort; capaciteit en vestigingsplaats, door Drs. W. C. Kroft.....	672	Beschouwingen over het Radcliffe-rapport (II), door Prof. Dr. H. W. J. Bosman.....	683
Het woonkernenprobleem in de nieuwe polders, door Prof. Dr. Ir. H. G. van Beusekom	678	Geld- en kapitaalmarkt, door Dr. C. D. Jongman	686

COMMISSIE VAN REDACTIE: Ch. Glasz; L. M. Koyck; H. W. Lambers; J. Tinbergen; J. R. Zuidema.
Redacteur-Secretaris: A. de Wit. Adjunct Redacteur-Secretaris: J. J. Hartemink.

COMMISSIE VAN ADVIES VOOR BELGIË: F. Collin; J. E. Mertens de Wilmars;
J. van Tichelen; R. Vandeputte; A. J. Vlerick.

Het staalproject Europoort

Capaciteit en vestigingsplaats

Inleiding.

In de discussies omtrent de vestiging van een tweede staalbedrijf in Nederland is uitgebreid aandacht geschonken aan het vraagstuk van de kostprijs. De behandeling van dit vraagstuk ging uiteraard niet zo ver, dat gedetailleerd werd aangegeven in hoeverre de kostprijs van de produkten, die gefabriceerd zouden worden, in guldens gemeten lager zou zijn dan de kostprijs van de produkten uit vestigingen elders. Een uitspraak hierover zou immers vereisen een duidelijk inzicht in de aard en de omvang van een te stichten bedrijf op Rozenburg, de methode van produktie, de soort der te fabriceren produkten enz. Voor zover ons bekend, zijn de gegevens hieromtrent intern beschikbaar bij de instantie, welke zich in de eerste plaats beijvert te komen tot de oprichting van een staalbedrijf op Rozenburg. Het zou met het oog op een gefundeerde oordeelsvorming van groot belang zijn te weten welke strekking de plannen in feite hebben en tegen welke prijs men in werkelijkheid denkt te kunnen produceren.

Aangezien de gedetailleerde plannen niet openbaar zijn, is het voor de buitenstaander moeilijk dit project op zijn feitelijke merites te beoordelen. Vandaar dat men ten aanzien van de behandelde factoren vooralsnog moet concluderen, dat eerst bij een inpassing in een geheel van kostprijselementen een gefundeerde uitspraak kan worden gedaan omtrent de hoogte van de kostprijs.

De capaciteit der hoogovens, staalfabrieken en walsen.

Wat betreft de capaciteit der hoogovens wordt gewezen op de bestaande tendens tot oprichting van hoogovens met een groter volumè. Bouw van nieuwe hoogovens met een diameter variërend van 8 tot 9,5 meter is geen zeldzaamheid meer. Deze hoogovens overtreffen de bestaande met een geringer diameter aanzienlijk in produktiecapaciteit, die omstreeks 2.000 ton per dag kan bedragen. Per jaar komt dit neer op een produktiecapaciteit van rond 600.000 à 800.000 ton. Men voegt dan aan deze constatering toe, dat het uit een oogpunt van een continu produktieproces gewenst is, dat een nieuw bedrijf wordt opgezet met minstens twee hoogovens of dat men althans na het aanblazen van de eerste oven na niet te lange tijd met een tweede moet beginnen. Dit betekent dus, dat bij het vestigen van een nieuw bedrijf rekening moet worden gehouden met een aanvangscapaciteit die ligt bij een produktie van ca. 1,5 mln. ton.

De tendens tot capaciteitsvergroting wordt niet alleen waargenomen in het produktiestadium van de hoogovens, maar kan eveneens worden geconstateerd bij de volgende produktiestadia van het staalmaken en het walsen. Wat betreft het fabriceren van staal wijst men erop dat reeds produktie-eenheden van 100 ton inhoud zijn geprojecteerd. Men stelt dan dat de produktie van 1,5 mln. ton staal per jaar bereikt kan worden met twee van dergelijke eenheden en een derde in reserve. Wat betreft de benodigde capaciteit van de walsen wordt gesteld dat ook hier een tendens tot vergroting bestaat. Men wijst dan in het bijzonder op de blokwalserij, die in geïntegreerde bedrijven een capaciteit dient te bereiken, welke ligt tussen 1 mln. en 3 mln. ton. Hoewel dus van een zeer ruime marge sprake is, is

men van mening, dat een dergelijke doorzet noodzakelijk is om tot een verantwoord kostenpeil te komen.

De capaciteit van de eindwalserijen kan verschillen naar de grootte en de soort der produkten en de grootte van de te walsen individuele partijen. Ze kan variëren van 200.000 à 300.000 ton per jaar voor walsdraad en lichte profielen tot 600.000 à 800.000 ton voor de zwaardere produkten.

Op grond van de waargenomen tendenties tot capaciteitsvergroting in de verschillende produktiestadia wordt erop gewezen, dat het van groot belang is bij het vestigen van een nieuw geïntegreerd bedrijf op maagdelijk terrein, dat duidelijk vaststaat, welke soort produkten wordt vervaardigd en wanneer de produktie van ca. 1,5 mln. ton wordt bereikt. Hoewel er geen aanleiding is te veronderstellen, dat de instanties, die het project Rozenburg uiteindelijk hopen te realiseren, met deze factoren geen rekening zouden houden, kan men het niettemin op prijs stellen, dat hierop nog eens duidelijk is gewezen.

Er kan niet worden ontkennd, dat er ten aanzien van de capaciteit der hoogovens, staalovens en walsen een ontwikkeling naar grotere eenheden valt waar te nemen. Betekent dit nu ook, dat bij de opzet van een nieuw geïntegreerd bedrijf direct of althans zeer spoedig deze grote capaciteit moet worden gerealiseerd? Het komt ons voor, dat dit standpunt voorbij ziet aan de werkelijke groei van de meeste bedrijven, die een ontwikkeling te zien geven van klein naar groot. Verreweg het grootste gedeelte van de vervaardiging van staalprodukten geschiedt in bedrijven, die een geringer capaciteit hebben dan 1,5 mln. ton. Dit blijkt duidelijk uit tabel I, die wij ontleen aan de Statistische Wegwijzer van het Bureau voor de Statistiek der Europese Gemeenschappen.

TABEL I.

Verdeling van de ruwstaalproduktie der Gemeenschap in 1958 a)

Orde van grootte jaarproduktie in mln. ton	Aantal	Aandeel in de produktie		Totale produktie (cumulatief)	
		1.000 t.	pCt.	1.000 t.	pCt.
Naar de orde van grootte der fabrieken					
> 1,0	16	21.679	37,8	—	—
0,75-1,0	8	7.088	12,4	28.767	50,2
0,5-0,75	20	11.963	20,9	40.730	71,1
0,4-0,5	11	4.940	8,6	45.670	79,7
0,3-0,4	7	2.373	4,1	48.043	83,8
0,2-0,3	10	2.455	4,3	50.498	88,1
0,1-0,2	26	3.620	6,3	54.118	94,4
< 0,1	145	3.234	5,6	57.352	100,0
Totaal	243	57.352	100,0	—	—

Orde van grootte der fabrieken in mln. ton	Duitsland (B.R.) excl. Saarland	Saarland	België	Frankrijk	Italië	Luxemburg	Nederland	Gemeenschap
> 1,0	9	1	—	4	1	—	1	16
0,75-1,0	2	1	1	2	—	2	—	8
0,5-0,75	3	2	5	5	4	1	—	20
0,4-0,5	1	—	3	5	1	1	—	11
0,3-0,4	3	—	1	2	—	1	—	7
0,2-0,3	5	—	1	3	1	—	—	10
0,1-0,2	7	—	1	7	9	—	2	26
< 0,1	39	—	7	38	60	1	—	145
Totaal aantal fabrieken	69	4	19	66	76	6	3	243

a) Zonder de onafhankelijke staalgietijen.

Uit deze tabel blijkt, dat in 1958 bijna 38 pCt. van de produktie van ruwstaal in de Gemeenschap plaatsvond in fabrieken met een jaarproduktie van meer dan 1 mln. ton; ca. 62 pCt. van de produktie had dus plaats in fabrieken met een jaarproduktie van minder dan 1 mln. ton. Voor de fabrieken met een jaarproduktie van minder dan 750.000 ton bedroeg het percentage ca. 50. De cijfers voor de afzonderlijke landen der Gemeenschap geven evenmin de indruk, dat alleen in grote fabrieken wordt geproduceerd.

Op grond van wat wordt gesteld ten aanzien van de gewenste capaciteit van de ijzer- en staalbedrijven zou men geneigd zijn te concluderen, dat de bedrijven met een produktie van bijv. minder dan 1 mln. ton tegen ongunstiger kostprijzen zouden werken dan de bedrijven met een produktie, welke daarboven ligt. Het is niet onmogelijk, dat voor bepaalde kostprijselementen een ongunstige situatie in de kleinere bedrijven inderdaad aanwezig is. Staan hier echter niet bepaalde voordelen tegenover, die de nadelen weer opheffen? Een definitieve uitspraak hieromtrent zal pas mogelijk zijn na kennisneming van de produktie-omstandigheden in ieder bedrijf afzonderlijk. Het feit, dat de bedrijven met een jaarproduktie van minder dan 1 mln. ton het grootste aandeel in de totale produktie hebben, wijst er onzes inziens duidelijk op, dat deze bedrijven erin slagen in de markt te blijven. Dit kan toch moeielijk het geval zijn wanneer de kostprijs niet meer concurrerend zou zijn. Deze conclusies kunnen niet alleen worden getrokken uit het cijfermateriaal betrekking hebbende op de Gemeenschap en haar onderdelen, maar gelden eveneens wanneer men kennis neemt van de verhoudingen in andere landen.

Wat betreft de afmetingen der hoogovens in Groot-Brittannië geeft tabel II een indruk.

TABEL II.

Aantal en diameter der hoogovens in Groot-Brittannië
(eind 1958)

Diameter	Aantal		Diameter	Aantal	
	abs.	pCt.		abs.	pCt.
< 3,7	19	15	5,5 - 5,8	21	17
3,7 - 4,3	19	15	5,8 - 6,7	15	12
4,3 - 4,9	17	14	6,7 en meer	15	12
4,9 - 5,5	17	14		123	100

Bron: „Stahl und Eisen”, Heft 23, 12 november 1959.

Ondanks het verschijnsel van een toenemende capaciteit der hoogovens blijkt uit tabel II, dat ook in Groot-Brittannië het aandeel van de hoogovens met een diameter van meer dan 6,7 meter nog gering is. Zeer waarschijnlijk geldt dit dus in versterkte mate voor de hoogovens met een diameter van meer dan 8 meter. Het zou onjuist zijn speculaties te maken over de uiteindelijke omvang van de hoogovens. Hoewel grote hoogovens economischer zijn in het verbruik van arbeid en grondstoffen dan kleine, dient te worden onderkend, dat vergroting weer haar eigen moeilijkheden oproept. Men mag niet uit het oog verliezen, dat de afhankelijkheid van enkele grote eenheden meer risico's oplevert bij het uitvallen van een oven dan wanneer wordt gewerkt met een groter aantal kleinere eenheden. Genoemd nadeel wordt groter bij het toenemen der capaciteiten, terwijl daartegenover de bespaarde kosten per ton ijzer meer degressief zullen zijn.

Wat betreft de grootte van de bedrijven in het Verenigd Koninkrijk geeft tabel III een inzicht.

TABEL III.

Verdeling van de ruwstaalproduktie in het Verenigd Koninkrijk in 1956 en 1962

Orde van grootte jaarproduktie in mln. ton	Aantal	1956		Aantal	Geraamd voor 1962	
		Aandeel in de produktie × 1 mln. ton	pCt.		Aandeel in de produktie × 1 mln. ton	pCt.
> 2,0	2	4,08	23	3	8,00	33
1,5 - 2,0	1	1,78	10	3	5,08	21
1,0 - 1,5	2	2,12	12	3	3,68	15
0,5 - 1,0	8	6,35	36	7	4,85	20
< - 0,5	10	3,20	18	7	2,63	11
	23	17,53	100	23	24,24	100
Overige bedrijven		3,14			3,60	
		20,67			27,84	

Bron: „Development in the iron and steel industry”, Special Report 1957 of the Iron and Steel Board.

Hetgeen werd opgemerkt bij de bespreking van de omvang van de bedrijven in de landen van de Kolen en Staal Gemeenschap is ook hier van toepassing. Er bestaat een grote diversiteit van bedrijven wat betreft de omvang van de ruwstaalproduktie. Uit de cijfers omtrent de geschatte capaciteit blijkt zeer duidelijk, dat in het jaar 1962 het aantal bedrijven met een capaciteit kleiner dan 1,5 mln. ton ruwstaal nog aanmerkelijk groter zal zijn dan het aantal met een produktiecapaciteit van meer dan 1,5 mln. ton.

In de Verenigde Staten blijken veel ondernemingen te komen met een produktiecapaciteit, welke ligt beneden 1,5 mln. ton ruwstaal. Uit gepubliceerde gegevens blijkt, dat in de Amerikaanse staalindustrie de ondernemingen met een ruwstaalcapaciteit tussen ca. 300.000 ton en 500.000 ton per jaar de grootste rentabiliteit vertoonden (zie „Stahl und Eisen” 1959, Heft 9). Wanneer men bedenkt, dat het hier Amerikaanse bedrijven betreft met een aanmerkelijk grotere kapitaalintensiteit dan in de Westeuropese bedrijven en waar dus de voordelen van het op elkaar afstemmen van grote capaciteiten veel sterker moeten spreken, is het duidelijk, dat het stellen van de noodzaak van het projecteren van geïntegreerde bedrijven van minstens 1,5 mln. ton, wanneer het nieuwe vestigingen betreft, op de ongedifferentieerde wijze waarop dit is geschied, niet aanvaardbaar is.

Het is hier de plaats iets naders te zeggen over de wijze, waarop een produktie-uitbreiding in de ijzer- en staalindustrie tot stand komt. De produktie-uitbreiding in de landen, die reeds beschikken over een ontwikkelde ijzer- en staalindustrie, komt meer tot stand door uitbreiding van reeds bestaande bedrijven dan door het oprichten van nieuwe bedrijven. Het kan niet worden ontkend, dat uitbreiding van bestaande bedrijven voordelen kan bieden boven het oprichten van nieuwe. Een belangrijk voordeel kan gelegen zijn in het feit, dat bij bestaande bedrijven reeds een infrastructuur aanwezig is, waarop verder kan worden gebouwd. Bovendien neemt een reeds bestaand bedrijf een zekere plaats in op de afzetmarkt, hetgeen uitbreiding van deze markt gemakkelijker maakt dan het veroveren van een nieuwe. Uitbreiding van de bestaande capaciteit kan evenwel het nadeel hebben, dat men voortbouwt op een infrastructuur, die zich niet leent voor een „lay-out” die een optimale produktie op hoger niveau mogelijk maakt. In dit geval zal een nieuw te stichten bedrijf in het voordeel zijn. In een slotartikel komen we hierop terug.

De kostprijvoordelen welke uitbreiding van een bestaand bedrijf kan bieden, kunnen worden genoten, indien een relatie tot stand komt tussen Rozenburg en het bedrijf van de Nederlandsche Kabelfabrieken N.V. in Alblasserdam. Tot dusver werkt het bedrijf in Alblasserdam als een niet geïntegreerd staalbedrijf wegens het ontbreken van een eigen hoogovenbedrijf. Het ruwe staal, dat benodigd is voor de fabricage van walsrijproducten, wordt geproduceerd in de eigen staalovens van het bedrijf. Aangezien de walsrijcapaciteit groter is dan de capaciteit van de staalfabriek, bestaat er meer behoefte aan ruwstaal. Zolang men nu de beschikking heeft over voldoende schroot voor de verwerking in de staalovens, kan er een mogelijkheid bestaan om de staalproductie uit te breiden.

In de „long run” evenwel is de situatie niet denkbeeldig dat er een langdurig tekort aan schroot zal ontstaan als gevolg van de grote uitbreiding van de staalproductie in de wereld. De schrootprijzen zullen dus de neiging gaan vertonen op te lopen. Bovendien zal dan het aanbod van minderwaardig schroot, d.w.z. schroot vermengd met een aantal non-ferrometalen, toenemen. Deze verontreiniging veroorzaakt aanzienlijke technische moeilijkheden bij het separeren van het ijzerhoudende materiaal. Vandaar dat men overweegt de staalproductie meer te gaan richten op ertsbasis, d.w.z. via het tussenprodukt ruwijzer. De verontreiniging bij de ertsen is minder groot, terwijl bovendien gerekend mag worden op een wereldvoorraad ijzererts, welke voor zeer geruime tijd ruimschoots voldoende is. Het verbruik van meer ruwijzer heeft bovendien het additionele voordeel, dat prijsverschommelingen hier veel minder groot zijn. Dit voordeel geldt in het bijzonder voor die vestigingsplaatsen, waar het voorbijstromen van enorme hoeveelheden ertsen het mogelijk maakt tegen de laagst mogelijke prijs te kopen. Hier spreekt het standplaatsvoordeel aan de kust, en in het bijzonder op Rozenburg, wel sterk. Bovenstaande gedachtingang wordt ondersteund door de Algemene Richtlijnen der Hoge Autoriteit.

Het belang van een nauwe binding tussen Rozenburg en Alblasserdam schijnt op deze wijze voor de hand te liggen. Alblasserdam zal in staat zijn op korte afstand ruwstaal te betrekken, terwijl Rozenburg haar ontwikkeling ziet geruggesteund door de mogelijkheid van afzet van één van haar producten, nl. ruwstaal. Bovendien is Rozenburg dan niet direct genooddakt een blokwalserij in het produktie-apparaat op te nemen. Wellicht stelt deze ontwikkeling Rozenburg reeds spoedig in staat haar aangevangen produktie uit te breiden, terwijl de samenwerking van de beide bedrijven het mogelijk maakt rendabeler te werken dan wanneer ieder bedrijf los van de ander zijn produktie zou uitbreiden. Een dergelijke samenwerking zou er reeds op korte termijn toe kunnen leiden, dat het terrein op Rozenburg in gebruik zal worden genomen. Voor de vestiging van een buitenlands hoogovenbedrijf zou aldus geen vrees meer behoeven te bestaan.

Wanneer de samenwerking tussen beide bedrijven haar beslag zal hebben gekregen is een basis gevormd, waarop verdere uitbreidingen kunnen worden gerealiseerd. De financiering daarvan zal gedeeltelijk kunnen geschieden met de reserves verkregen uit een te verwachten rendabele exploitatie, terwijl bovendien vreemde middelen kunnen worden aangetrokken. Voorwaarde is uiteraard, dat men tegen een concurrerende kostprijs kan leveren. In dit verband menen wij te moeten wijzen op het grote voordeel, dat bij een dergelijke samenwerking in zeer belangrijke mate kan worden gesteund op de bestaande verkoop-

organisatie van de Nederlandsche Kabelfabrieken N.V. en op de relatie met de draadverwerkende industrie.

Indien de samenwerking tussen Alblasserdam en Rozenburg niet tot stand zou komen, dient de mogelijkheid onder ogen te worden gezien van de vestiging van een zelfstandig bedrijf op Rozenburg. Een dergelijke vestiging zal ongetwijfeld met moeilijkheden gepaard gaan. Of realisatie een redelijke kans van slagen heeft, kan alleen worden beoordeeld nadat terzake kundigen een oordeel hebben gegeven over de aard en de omvang van de opzet en de wijze waarop men de produktie denkt aan te vangen en uit te breiden. Toetsing van de plannen op hun realiteitskarakter is dus in de eerste plaats noodzakelijk.

Intussen heeft de praktijk in het buitenland duidelijk aangetoond, dat het opzetten van geheel nieuwe op zichzelf staande bedrijven niet tot de onmogelijkheden behoort of dat men deze niet als onmogelijk heeft beoordeeld. In het bijzonder geldt dit voor een aantal nieuwe vestigingen aan de diverse Europese kusten, welke alle zijn opgezet met een capaciteit welke ligt beneden 1,5 mln. ton:

In de eerste plaats zij hier genoemd het bedrijf Cornigliano bij Genua. Dit bedrijf begon in 1953 met de produktie. In 1958 bedroeg de ruwstaalproductie reeds ca. 1 mln. ton. Naast de twee hoogovens met een dagproduktie van 750 ton ruwijzer elk wordt spoedig een derde hoogoven in gebruik genomen met een produktiecapaciteit van 1.500 ton per 'dag. Gezien de zwakke grondstoffenpositie van Italië is dit bedrijf hoofdzakelijk aangewezen op de aanvoer van zowel kolen, erts als schroot. In Cornigliano wordt hoofdzakelijk gebruik gemaakt van Amerikaanse kolen. De opzet werd gefinancierd door de Staat via de „Finsider” (Società Finanziaria Siderurgica), een staatsorgaan, dat tot taak heeft op te treden als financieringsmaatschappij voor de ijzer- en staalindustrie.

De voor de verdere uitbreidingsplannen benodigde financiële middelen zullen niet meer via de Staat, maar via de kapitaalmarkt worden verkregen. De gedachten gaan daarbij in de richting van aandelen voor de kleine spaarder. Naast het bedrijf Cornigliano moeten in Italië nog genoemd worden de bedrijven Bagnoli bij Napels en Piombino bij Livorno.

Een combinatie van Duitse en Belgische bedrijven zal in Portugal een staalbedrijf oprichten, dat gelegen zal zijn in Seixal ten zuiden van Lissabon. Aanvankelijk denkt men aan een produktie van 250.000 ton ruwstaal jaarlijks. Naast een haven voor de overslag van erts, kolen en cokes, is onder andere voorzien in de bouw van een hoogoven met een capaciteit van 210.000 ton jaarlijks, benevens een staal- en walsbedrijf.

Eveneens bekend is de bouw van een bedrijf bij Duinkerken. Dit bedrijf, dat in 1961 gereed zal komen, is opgezet met een aanvankelijke produktie van 500.000 ton ruwstaal jaarlijks.

Door de Klöckner Werke A.G. te Duisburg is overgegaan tot de stichting van een staalbedrijf in Bremen. Vanaf juni 1957 wordt dit bedrijf geleidelijk aan in werking gesteld. Midden 1958 bedroeg de produktie ca. 295.000 ton ruwstaal.

Naast de bedrijven, die aan de Westeuropese kusten tot stand zijn gekomen, kan ook nog worden gewezen op de stichting van nieuwe bedrijven in de overige werelddelen. Tabel IV geeft een indruk van de geplande ontwikkeling van de ijzer- en staalproductie in Brazilië.

De ontwikkeling in de Braziliaanse ijzer- en staalindustrie voltrekt zich onder zowel gunstige als ongunstige

omstandigheden, welke zich als volgt laten omschrijven:

1. grote voorraden hoogwaardige ertsen, die gemakkelijk zijn te ontginnen;
2. geringe verafgelegen kolenvoorraden van een slechte kwaliteit;
3. grote afstanden en hoge transportkosten bij een beperkte capaciteit der spoorwegen;
4. een groot tekort aan eigen kapitaal. Het benodigde kapitaal wordt behalve door de Braziliaanse Overheid mede verstrekt door het internationale bankwezen en door de staalindustrie in Duitsland, België en Japan.

TABEL IV.

Ruwstaalproductie en geplande capaciteit van de staalbedrijven in Brazilië
(× 1.000 ton)

	1958	1960	1965	Eindstadium
1. Cia Siderúrgica Nacional (Volta Redonda)	811	960	1.250	2.000
2. Cia Siderúrgica Belgo-Mineira	274	350	500	
3. Mineração Geral do Brasil	180	200	250	
4. Cia Siderúrgica Mannesmann	91	150	300	
5. Acesita	60	125	250	
6. Usiminas	—	—	400	2.000
7. Cosipa	—	—	400	2.000
8. Ferro e Aço de Vitória	—	50	100	
9. Overige	175	300	350	
Totaal	1.591	2.135	3.800	

Bron: „Stahl und Eisen“, Heft 22, 29 oktober 1959.

De Kobe Steel Works Ltd. in Japan zijn in 1957 begonnen met de realisering van uitbreidingen. De plannen voorzien c.a. in de stichting van een nieuwe hoogoven met een jaarcapaciteit van 280.000 ton ruwijzer. Daardoor wordt het bedrijf in staat gesteld een eigen ruwijzerproductie mogelijk te maken. Deze hoogoven wordt op een afstand van ca. 2,5 km van het bestaande bedrijf opgericht aan de kust in de bocht van Osaka. Ter plaatse voorziet men eveneens in de bouw van nevenwerken en los- en laadruimte voor cokes.

In 1958 werd in Egypte de eerste hoogoven angeblazen van het nieuwe bedrijf in Heluan. De jaarlijkse productie bedraagt ca. 210.000 ton.

In Argentinië moet genoemd worden het staalbedrijf in San Nicholas aan de oever van de Parana. De totale capaciteit van 1,5 mln. ton ruwstaal moet begin 1960 voor een derde (500.000 ton) in bedrijf zijn. Demag A.G. in Duisburg ontving opdracht voor het Argentijnse staalbedrijf Zapla, gelegen op 1.800 km afstand van Buenos Aires, zowel een hoogoven als een staal- en walsbedrijf te leveren. Vier hoogovens met een dagcapaciteit van 125 tot 150 ton elk zullen de ruwijzerproductie opvoeren tot 165.000 ton jaarlijks. De productie van de Thomas- en elektrostaalbedrijven zal jaarlijks 140.000 tot 150.000 ton belopen. In het eerste stadium van de ontwikkeling is gerekend op een walsrijcapaciteit met een jaarlijkse productie van 120.000 ton halfzware profielen.

Het zou in het kader van dit artikel te ver voeren uitvoerig in te gaan op de beschouwingen die in de literatuur te vinden zijn wat betreft de voordelen van de ligging van de ijzer- en staalbedrijven aan de kust. Er zal slechts worden ingegaan op de inhoud van een redevoering, welke Ir. A. H. Ingen Housz, momenteel voorzitter van de Raad van Commissarissen van de Koninklijke Nederlandse Hoogovens en Staalfabrieken N.V. en vroeger president-directeur van deze vennootschap op 31 mei 1959 in Leoben heeft gehouden voor de vergadering van de „Eisenhütte Österreich“. Een uittreksel van deze redevoering is weergegeven in het tijdschrift „Stahl und Eisen“ van 3 maart

1960 onder de titel „Zum Standort neuzeitlicher Eisenhüttenwerke an der Seeküste“.

a. Betekenis van de transportkosten.

De heer Ingen Housz begint met te wijzen op de grote betekenis van de transportkosten voor de kostprijs. Ten gevolge van het uitgeput raken van vele ertsmijnen, welke ontwikkeling gepaard gaat met een toenemende wereldbehoefte aan ijzer en staal, doet zich de noodzaak voor over te gaan tot de aanvoer van rijkere ertsen over grote afstand, zoals uit Afrika, Zuid-Amerika en Canada. Dit betekent dat de invloed van de transportkosten op de uiteindelijke kostprijs van het produkt steeds groter wordt. Ramingen van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal wijzen uit, dat de transportkosten der grondstoffen in de kostprijs van het ruwijzer 10 - 20 pCt. uitmaken. Eenzelfde berekening voor de Koninklijke Nederlandse Hoogovens en Staalfabrieken N.V. te IJmuiden wees eveneens op ongeveer 20 pCt. Daarbij dient men te bedenken, dat in IJmuiden alle grondstoffen moeten worden aangevoerd, alle ertsen van overzee, de kolen uit Zuid-Nederland, uit het Ruhrgebied of zelfs uit de Verenigde Staten.

De te maken kosten bij de aflevering van het produkt aan de consument zijn eveneens van grote betekenis. De produkten worden vanaf IJmuiden via de waterwegen naar het hart van Europa vervoerd. De uitvoer overzee maakt de concurrentiemogelijkheden veel groter dan alleen uit een vergelijking van geografische afstanden zou blijken. De heer Ingen Housz wijst hier op een voorbeeld uit de crisistijd in de jaren dertig toen men voor één dollar één ton ruwijzer per spoor van IJmuiden naar Rotterdam kon vervoeren. Dezelfde hoeveelheid kon tegen hetzelfde bedrag via de rivieren worden vervoerd naar Parijs en door middel van zeeschepen naar de Oostkust van de Verenigde Staten. Een berekening van de Hoge Autoriteit van de Kolen- en Staalgemeenschap wijst uit, dat in de leverprijs van één ton walsstaal 20-25 pCt. externe transportkosten zijn begrepen. In Nederland is dit aandeel in verband met het vervoer te water geringer.

De hoogte van de transportkosten is van invloed geweest op de concentratietendenties in de ijzer- en staalindustrie. Teneinde de transportkosten te drukken bestond de neiging de verschillende produktiestadia in elkaars nabijheid te laten afspelen, terwijl de aantrekking van verwerkende bedrijven wenselijk werd geacht. Deze tendenties hebben geleid tot het ontstaan van de grote industriegebieden zoals bijv. het Ruhrgebied. De heer Ingen Housz merkt naar aanleiding van deze constatering op, dat bijzondere betekenis werd gehecht aan de transportkosten van het walsstaal naar de afnemer, terwijl men de betekenis van de kosten van de aanvoer van grondstoffen naar de hoogovens niet voldoende onderkende. De tendens tot concentratie had het nadelige gevolg, dat de grondstoffen grotere afstanden moesten afleggen. Er waren ondernemers, die dit inzagen. Door stichting van bedrijven dichter bij de grondstoffen trachtte men tot een besparing op de transportkosten te komen. Dit was vooral in Duitsland het geval, zoals uit enkele voorbeelden blijkt.

De heer Ingen Housz geeft vervolgens een overzicht van de bouw van hoogovens en staalbedrijven, aan de Duitse zeekust vóór de eerste wereldoorlog. Achtereenvolgens worden behandeld het bedrijf Kraft in Kratzwiek bij Stettin, het hoogovenbedrijf Lübeck, een bedrijf bij Emden, de Norddeutsche Hütte in Bremen-Oslebshausen en een staal- en walsrijbedrijf bij Rendsburg aan het

Noord-Oostzeekanaal. Geen van deze bedrijven is tot een behoorlijke ontwikkeling gekomen. De heer Ingen Housz stelt zich de vraag tot welke conclusie men moet komen wanneer men de ontwikkelingsgeschiedenis van deze bedrijven nagaat.

Er kan worden gezegd, dat de produktie-omstandigheden in enkele bedrijven niet ongunstig waren. Dat de staalondernemingen in het Ruhrgebied deze bedrijven in bezit trachtten te krijgen, wijst er dan ook op, dat zij werden beschouwd als lastige concurrenten. Toen zij de bedrijven aan de Noordduitse kust eenmaal in bezit hadden, werden deze niet verder tot ontwikkeling gebracht ¹⁾. De nieuwe eigenaren richten hun volle aandacht op het Ruhrgebied. Een ontwikkeling aan de kust werd door hen als een nadeel beschouwd. Het lijkt er dus op dat andere factoren verantwoordelijk zijn voor het niet tot ontwikkeling komen dan de ligging aan de kust. Nu is het echter evenmin onwaarschijnlijk, dat de ondernemers aan de kust het beslissende voordeel van deze ligging nog niet voldoende hebben onderkend. Bij de vestiging aan de kust had men de blik namelijk alleen gericht op de Zweedse erts. De wezenlijke betekenis van een ligging aan de kust wordt evenwel gevormd door de *verbindingen met de gehele wereld*. Het is deze gedachte, welke ten grondslag ligt aan de bouw van bedrijven aan de kust, zoals men die momenteel in vele landen kan waarnemen. De heer Ingen Housz sluit dit gedeelte van zijn betoog af door erop te wijzen, dat onlangs een onderneming uit het Ruhrgebied op het verlaten terrein van de Norddeutsche Hütte een nieuw bedrijf heeft gesticht. Het betreft het Klöckner Hüttenwerk in Bremen.

b. De bouw van hoogovens aan de kusten elders.

De heer Ingen Housz richt vervolgens zijn aandacht op de bouw van ijzer- en staalbedrijven in de kustgebieden buiten Duitsland en vangt zijn betoog aan met te wijzen op de oprichting van het hoogovenbedrijf in IJmuiden. Hij acht dit het eerste gelukke voorbeeld van een bedrijf, dat noch ertsen noch kolen in zijn nabijheid had. Het bedrijf te IJmuiden werd opgericht in een land waar nog geen hoogovenbedrijf was gevestigd. Via dit land had echter wel een omvangrijk transport van ijzererts plaats naar het Ruhrgebied. De mogelijkheid op deze basis een hoogovenbedrijf te vestigen werd versterkt door het feit, dat de concurrentie tussen Duitse en Engelse kolen aan de Noordzeekust de kolenprijs relatief laag hield. Bovendien kon men bij de voorziening met ijzer- en staalprodukten in het eigen land erop rekenen, dat het eindprodukt in geringe mate met transportkosten was belast. Daarenboven was de ligging voor de uitvoer overzee bijzonder gunstig. De gestage groei van het bedrijf in IJmuiden heeft bewezen, dat de grondgedachte juist was. Dit bleek vooral na het langer worden van de aanvoerwegen van het erts bij het toenemen van het verbruik daarvan uit landen op grote afstanden overzee.

Dit blijkt uit de volgende voorbeelden. In de zes landen van de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal werd in 1955 ca. 32 pCt. van het ruwijzer bereid uit buitenlandse erts. Men neemt aan, dat het percentage in 1965 ca. 44 en in 1975 ca. 57 zal bedragen. De overeenkomstige verhoudingscijfers voor de Verenigde Staten bedragen resp.

¹⁾ Wij merken op, dat ook Nederland een dergelijk voorbeeld kent, nl. in het in 1898 gestichte bedrijf te Terneuzen, dat door de Belgische staalonderneming Boël werd opgekocht en niet tot ontwikkeling werd gebracht.

18, 45 en 55. De groeiende afhankelijkheid van buitenlandse erts blijkt vooral uit de ontwikkeling in Groot-Brittannië. In dit land bedroeg het aandeel van de buitenlandse erts in 1870 ca. 1 pCt., in 1880 ca. 6 pCt., in 1890 ca. 24 pCt. en in 1900 ca. 31 pCt.

Na een tegengestelde ontwikkeling gedurende de eerste wereldoorlog bedroeg het aandeel van het verbruik van buitenlandse erts in 1925 weer ca. 28 pCt. en in 1955 ca. 43 pCt. De raming voor 1962 komt neer op 51 pCt.

Het bedrijf in IJmuiden liet de volgende ontwikkeling zien:

1927: 82 pCt. uit Europa en 18 pCt. uit Noord-Afrika;
1937: 70 pCt. uit Europa, 27 pCt. uit Noord-Afrika en 3 pCt. uit verder gelegen gebieden;

1959: 25 pCt. uit Europa, 12 pCt. uit Noord-Afrika en 63 pCt. uit Midden-Afrika en Noord- en Zuid-Amerika.

De heer Ingen Housz' wijst vervolgens op twee nieuwe vestigingen in de Verenigde Staten, nl. Sparrows Point (Bethlehem Steel Co.) and Fairless (United States Steel Co.). Door hun ligging aan de Atlantische kust verbruiken deze bedrijven erts, die van overzee worden aangevoerd. Vrachttechnisch gezien zijn deze bedrijven dichter bij de overzeese erts gelegd dan bij de erts uit eigen land.

c. Consequenties van de voorziening vanuit overzeese gebieden.

De heer Ingen Housz vervolgt met te stellen, dat het toenemende verbruik van erts van overzee tot de volgende twee ontwikkelingen heeft geleid.

In de eerste plaats neemt men waar, dat de ijzer- en staalondernemingen zich meer gaan richten op de financiering bij het exploiteren van de ertsmijnen. De grote ertsvoorraden in de overzeese gebieden moeten met hoge kosten tot exploitatie worden gebracht. Aangezien de landen, waar deze erts voorkomen, veelal niet voldoende kapitaalkrachtig zijn om de ontwikkeling zelf ter hand te nemen is men aangewezen op de middelen van de verbruikende bedrijven. Op deze wijze ontstaan dus bindingen met de ertsmijnen, hetgeen tot gevolg heeft, dat de bewegingsvrijheid van de kopers wordt beperkt. De ertsverkoop vormt dus niet meer overwegend een aangelegenheid van de vrije handel, zoals vroeger in sterke mate het geval was.

In de tweede plaats vindt het ertsvervoer meer plaats in grotere schepen. Op deze wijze probeert men te komen tot verlaging der vrachtkosten, welke als gevolg van de grotere afstanden neiging vertonen tot stijgen. Om deze ertstankers het meest rendabel te doen zijn, zijn korte laad- en lostijden van groot gewicht. Het voorgaande betekent, dat de outillage der havens zodanig dient te zijn, dat de schepen vlot kunnen worden behandeld. Er is een ontwikkeling gaande, waarbij de overzeese ertsbedrijven aan de Europese kusten voorraden aanleggen op speciaal daarvoor bestemde terreinen, die zijn uitgerust voor de overslag van de erts.

Een voorbeeld is het overslagbedrijf van Müller-Hanna

**BESCHERMING
TEGEN GELD-
ONTWAARDING**

„INTERUNIE“

Vraag Uw bank
of commissionair

(advertentie)

dat onlangs in Rotterdam is opgericht. De groep Hanna beschikt in Labrador over een grote ertsgroeve, die jaarlijks ettelijke miljoenen tonnen erts levert. Deze ertsen kunnen slechts in de zomermaanden worden verscheept naar de havens van ontvangst. Vanuit het overslagbedrijf in Rotterdam nu zijn het gehele jaar leveringen mogelijk aan de Europese hoogovens. Hieruit kan worden afgeleid, dat een bedrijf aan de kust grotere ertsvoorraden moet aanhouden dan de bedrijven met de grondstoffen in hun nabijheid. De aanvoer met zeeschepen maakt het noodzakelijk, dat men grotere ertsvoorraden aanhoudt van één soort. Bij de „lay-out” van de bedrijven dient met deze omstandigheid rekening te worden gehouden. Uiteraard schept de grotere voorraadhuishouding eveneens financieringsproblemen.

Uit de feitelijke ontwikkeling van de laatste jaren blijkt nog een nieuwe factor naar voren te komen, namelijk de aanvoer van Amerikaanse steenkolen. Deze aanvoer vindt eveneens met grotere schepen plaats. Hierdoor wordt de ligging van een bedrijf aan de kust nog gunstiger. De heer Ingen Housz is van mening, dat door de toenemende energiebehoefte van de Europese industrie de aanvoer van Amerikaanse kolen blijvend zal zijn.

Ten slotte wordt nog gewezen op de toenemende betekenis van de aardolie voor de dekking van de energiebehoefte in het hoogovenbedrijf. Ook hier biedt ligging aan de kust voordelen.

d. Bedrijfstechnische en afzetvraagstukken voor een bedrijf gelegen aan de kust.

De vestiging van een hoogovenbedrijf aan de kust heeft voor de verzending van de produkten nog een speciale betekenis. Belangrijk is, of het havengebied, waar het ijzer- en staalbedrijf is gevestigd, een regelmatig scheepvaartverkeer kent van schepen, welke naast de overige stukgoedlading tevens bevracht kunnen worden met staalprodukten. Vanzelfsprekend is eveneens het vervoer over de binnenwateren van groot belang. Wat dit betreft biedt IJmuiden grote voordelen, gelegen als het is in de delta van de Rijn en de Maas, waardoor goedkope vervoersmogelijkheden aanwezig zijn tot diep in Europa toe.

De heer Ingen Housz wijst erop, dat het niet alleen de transportkosten zijn, die in het vraagstuk van de vestigingsplaats de doorslag geven. Hij kan niet nalaten op te merken, dat helaas meer en meer politieke overwegingen een belangrijke rol spelen. Daarbij wordt niet alleen gedacht aan een streven naar autarkie of zelfs aan prestige-overwegingen, maar ook aan vestiging van een hoogovenbedrijf om een gebied industrieel te ontwikkelen, zonder zich tegelijkertijd af te vragen of het project zelf wel economisch is. In dit verband noemt de heer Ingen Housz o.a. een eventuele vestiging in Bône in Algiers.

Vervolgens komen enkele bedrijfstechnische vraagstukken aan de orde, waarvan die van de energievoorziening er een is. Vroeger was de steenkool doorslaggevend. Tegenwoordig spelen aardolie, aardgas en waterkracht eveneens een rol. In Zweden en Noorwegen zijn nieuwe vestigingen, welke gebruik maken van elektriciteit opgewekt door waterkracht. In verband met het verbruik van aardgas zij gewezen op de methode van „directe reductie” van ijzererts. Verafgelegen gebieden, die beschikken over ertsen en aardgas kunnen deze ertsen reduceren tot een tussenprodukt. Op deze wijze wordt het mogelijk een tussenprodukt met bijv. 90 pCt. Fe over de oceaan te vervoeren in plaats van bijv. erts met een gehalte van 50 tot 60 pCt.

Fe. Op deze wijze kunnen de zgn. onderontwikkelde gebieden zich ontwikkelen tot standplaatsen voor de ijzerproductie. De verdere verwerking van deze tussenprodukten tot eindprodukten zou dan aan de verbruikende landen behoren te worden overgelaten.

Van grote betekenis zijn de aanwendingsmogelijkheden van de nevenprodukten der ijzer- en staalindustrie. Er zijn vestigingsplaatsen, waar de gassen goede afzetmogelijkheden vinden. Dit geldt vooral in de omgeving van de grote steden, waar cokesovengas als stadgas en het hoogovengas voor de produktie van elektrische energie kan worden ingezet. De slakken kunnen verwerkt worden tot cement. De heer Ingen Housz wijst verder op de noodzakelijke aanwezigheid van een uitgestrekt effen grondoppervlak met een draagkrachtige bodem. Nieuwe bedrijven, zoals IJmuiden, Linz en Fairless voldoen aan deze vereisten.

Het vraagstuk van de voorziening met water is eveneens belangrijk, aangezien hoogovens grote hoeveelheden water verbruiken. Teneinde zoetwater te besparen is in IJmuiden van de aanvang af mede gebruik gemaakt van zeewater. Niettemin zijn grote hoeveelheden zoetwater benodigd, waarbij men afhankelijk is van de rivieren. Het feit van de verontreiniging van deze rivieren vormt een probleem op zichzelf. Hetzelfde geldt voor de problemen ten aanzien van de luchtverontreiniging.

Van betekenis voor de keuze van de vestigingsplaats is ook de vraag, of men beschikken kan over geschikte arbeidskrachten. Het duurt jaren, voordat men de beschikking heeft over voldoende geschoolde werkers. De heer Ingen Housz wijst er vervolgens in het kort op, dat het vestigen van nieuwe bedrijven hoge eisen stelt. Meestal ontstaan zij dan ook niet als zelfstandige ondernemingen, maar als takken van reeds bestaande ondernemingen. Gewezen wordt op de Steel Company of Wales, die ontstaan is uit de samenwerking van enkele grote Engelse maatschappijen. Het bedrijf Fairless is een stichting van de United States Steel Corporation. Wanneer men zelf niet over ervaring beschikt dan haalt men ervaren krachten uit andere landen. Voorbeelden daarvan vindt men in India en Zuid-Amerika.

Ten aanzien van de betekenis van de hierboven genoemde factoren zegt de heer Ingen Housz, dat zij geen gevolgen zullen hebben, wanneer niet het inzicht, de energie, het uithoudingsvermogen, de moed en de wil aanwezig zijn om in samenwerking iets nieuws te beginnen en door te zetten. Naast alle invloeden van de zijde der natuur is *de invloed van de mens beslissend*.

Tot hiertoe het betoog van de heer Ingen Housz.

Uit bovenstaande beschouwingen blijkt, dat er grote voordelen zijn verbonden aan ligging van de ijzer- en staalbedrijven aan de kust. De ligging van de bedrijven in IJmuiden is inderdaad zeer gunstig te noemen. Deze conclusie kan men trekken na overweging van verschillende door de heer Ingen Housz genoemde factoren. Dezelfde overwegingen leiden echter eveneens tot de conclusie, dat de ligging van een ijzer- en staalbedrijf in Rozenburg minstens zo gunstig is. Men is geneigd zich af te vragen, of de ligging van een bedrijf op Rozenburg uit een oogpunt van kostprijs zelfs niet gunstiger is. Op grond van een aantal factoren menen wij deze vraag bevestigend te moeten beantwoorden. Dit zal blijken uit een slotartikel, waarin op enkele hierboven weergegeven overwegingen nader zal worden ingegaan.

In de Noordoostpolder bestaat de betreurenswaardige situatie dat de dorpen in hun kwantitatieve ontwikkeling bij de aanvankelijke verwachtingen zijn achtergebleven. Een aantal kernen is zelfs duidelijk beneden de maat gebleven en heeft geen kans meer daar nog bovenuit te komen. In de nieuwe polders wil men nu het ontstaan van dergelijke kleine kernen voorkomen. Zoals men echter thans bezig is met het voortdurend verminderen van het aantal dorpen, waarbij de onderlinge afstanden dienovereenkomstig worden vergroot, komt men er bepaald niet uit. Het enige middel om de achtergebleven dorpen in de Noordoostpolder van de grond te krijgen en in de nieuwe polders tot een redelijk aantal dorpen op niet te grote afstanden te komen is: het aantrekken van stuwende industrie met een behoorlijk aantal werkkrachten. Dit denkbeeld is misschien vreemd, maar men bedenke dat een uitsluitend agrarische samenleving in haar oude vorm thans niet meer bestaandbaar is. Het uitsterven van de kleinere dorpen op het van ouds zo welvarende Groningse Hogeland en elders in ons land is daarvan het bewijs.

Het woonkernenprobleem in de nieuwe polders

Dezer dagen heeft een te Emmeloord uitgesproken voordracht over „Waardebepaling van de planmatigheid in de Noordoostpolder” door Prof. Dr. Sj. Groenman opnieuw de aandacht gevestigd op de moeilijkheden, die zich voordoen met betrekking tot de grootte van de woonkernen in de nieuwe polders. Wij staan hierbij in de Wieringermeer en de Noordoostpolder tót op zekere hoogte voor een voldongen feit. Maar in de andere polders — in Oostelijk Flevoland is men thans met de verkaveling en de bouw van de eerste nederzetting bezig — staat men voor uitermate moeilijke beslissingen.

Prof. Groenman betrok volgens de verslagen in de dagbladen in zijn beschouwing vooral ook het in de Noordoostpolder zo actuele verschijnsel van *het achterblijven van de dorpen* in hun kwantitatieve ontwikkeling bij de aanvankelijke verwachtingen. En toch waren deze verwachtingen op een grondig onderzoek gebaseerd.

In 1944, toen de kolonisatie begon, werd de uiteindelijke bevolking van de Noordoostpolder volgens Prof. Groenman geschat op rond 40.000 personen. Op het ogenblik is de kolonisatie wel ongeveer afgelopen, de gronden zijn alle in cultuur gebracht en de bevolking is ge„settled”, en het bevolkingscijfer bedraagt ongeveer 28.500. Hoe komt het dat, terwijl de kolonisatie geheel volgens de plannen is voltooid, het bevolkingscijfer bijna 30 pCt. bij de prognose is achtergebleven?

Er is hier geen plaats voor enig verwijt aan hen, die voor deze prognose verantwoordelijk zijn geweest. Anderzijds hebben zich echter geen totaal nieuwe en onvoorziene factoren voorgedaan, maar is het verschil tussen prognose en werkelijkheid toe te schrijven aan de ontwikkeling van tendenties, die men wel had verwacht, maar die een veel grotere intensiteit hebben vertoond. Groenman noemt als zodanig de sterk gedaalde behoefte aan landarbeiders en het teruglopen van de animo voor dit beroep.

Het achterblijven van de woonkernen komt intussen niet uitsluitend tot uiting in een geringer aantal landarbeiders. Ook de verzorgende beroepen blijven achter en in plaats van levenskrachtige woonkernen ontstaan er dorpen, waarvan sommige, zoals Groenman zegt, in de

richting van de randzone van de leefbaarheid dreigen te verschuiven. Met elkaar wordt dit een hoogst onbevredigende toestand, te ernstiger omdat het hier geheel nieuw land betreft, waarin men getracht heeft een modelsamenleving te maken.

In de Wieringermeer, die reeds in 1932 droogviel, heeft men dit alles niet zo uitgebalanceerd. Daar heeft men drie dorpen gesticht, veel te dicht bij elkaar, zodat twee daarvan elkaar voortdurend de centrumfunctie betwisten. Het slot is, dat Middenmeer het economisch centrum en Wieringerwerf het bestuurscentrum is geworden. Na de oorlog is nog een vierde dorp gesticht, dat onvermijdelijk ook ongunstig is komen te liggen.

De Noordoostpolder telt naast het centrumdorp Emmeloord tien dorpen. Zelfs wanneer men Emmeloord tot 20.000 inwoners zou zien uitgroeien, laat de prognose van 40.000 voor de gehele polder nog genoeg ruimte voor levenskrachtige dorpen (gemiddeld 2.000 per dorp). Groenman noemt in zijn inleiding tot het plaatwerk „Land uit Zee” voor de dorpen een grootte van 1.000 tot 2.500 inwoners.

Niet al deze mensen zouden echter *in* de dorpen wonen. De boeren wonen op hun boerderijen, ieder op zijn eigen kavel van klein (12 ha) tot groot (48 ha). De kleinste kavels liggen het dichtst bij de dorpen, zodat daar de bewoningsdichtheid het grootst is en dus een groter aantal gezinnen gebruik kan maken van de diensten van het dorp. De grotere boeren wonen verder weg, maar deze zijn eerder in staat, een auto aan te schaffen. De landarbeiders wonen deels in de dorpen, deels in landarbeiderswoningen nabij de boerderijen.

Zo is een doelmatige samenleving gepland, waarbij ieder dorp optreedt als economisch, sociaal en geestelijk verzorgingscentrum voor een deel van de polder. Hiervoor is echter *een minimum-grootte noodzakelijk*. Het is duidelijk, dat een groot aantal verzorgende bedrijven — in feite alles wat uitgaat boven de winkels voor dagelijkse levensbehoeften — alleen kan floreren in een woonkern van een bepaalde

minimum-bevolkingsgrootte. Hetzelfde geldt voor de vestiging van een dokter, een tandarts, een consultatiebureau. Het geldt ook voor het voortgezet onderwijs. Het geldt in niet mindere mate voor de verschillende kerkgenootschappen.

De Overheid heeft bewust gewild, dat de dorpen in de polder een overeenkomstige bevolkingsverdeling zouden vertonen als ons gehele land. Men wilde geen specifiek Rooms Katholiek, Hervormd of Gereformeerd dorp, al zou dit de kerkelijke planning aanmerkelijk hebben vereenvoudigd: Neen, ieder dorp met zijn verzorgingsgebied geeft een doorsnee van de gemiddelde Nederlandse bevolking.

Dit wil dus zeggen, dat ieder dorp voorzien moet worden van een kerkgebouw voor elk der grotere kerkgenootschappen en dat in ieder dorp scholen moeten worden gesticht voor de verschillende groeperingen, waaruit ons onderwijs is opgebouwd. Ook dit eist een minimum inwonertal voor het dorp met zijn omgeving. In een dorp met 1.500 à 2.000 inwoners is dit alles wel mogelijk. De scholenbouw wordt door de Overheid bekostigd en de kerkbouw wordt op een royale wijze gesubsidieerd. Ook de maatschappelijke en culturele voorzieningen komen in een dorp van die omvang wel van de grond.

Hoe echter, wanneer een dorp niet verder blijkt te kunnen komen dan 400 of 500 inwoners? Dan is vorming van een levenskrachtige kerkelijke gemeente voor de verschillende denominaties niet mogelijk, dan krijgt men kwijnende schooltjes en winkels, dan moet men voor de dokter, voor het consultatiebureau en voor de radiowinkel naar een ander dorp. Dan zitten wij in „de randzone van de leefbaarheid”.

Deze toestand is in de Noordoostpolder duidelijk ingetreden. De oudste dorpen, met name Ens en Marknesse, hebben nog een behoorlijke omvang weten te bereiken. De jongste echter, in het Noordwestelijk deel van de polder gelegen, zijn klein en blijven klein. Te klein om op den duur leefbare kernen te blijven.

Dit alles is geen gevolg van een tekort aan planning. Neen, men heeft met grote zorg het woonkernenplan afgestemd op het stramien van wegen en vaarten. Men heeft zorgvuldig nagegaan, welke afstand toelaatbaar is voor de landarbeider, die naar de boerderij fietst, voor de kinderen die in de dorpen naar school moeten, voor de vrouwen die boodschappen moeten doen en voor allen die 's zondags naar de kerk gaan. Zo is men gekomen tot een onderlinge afstand tussen de dorpen van 7 tot 9 km. En het eindresultaat: een aantal veel te kleine dorpen, die economisch en cultureel nooit volwaardig zullen kunnen worden.

En nu is men aan de volgende polder bezig. Aan de rand ligt Lelystad, de toekomstige hoofdstad van de Zuiderzeeprovincie. Midden in Oostelijk Flevoland ligt het centrale stadje Dronten, dat thans reeds in aanbouw is en dat toch zeker enige duizenden inwoners zal moeten tellen. Daaromheen zijn volgens hetzelfde systeem als in de Noordoostpolder tien dorpen projecteerd. Gelet op de ervaring in de Noordoostpolder zijn wij er wel zeker van, dat deze tien dorpen er niet zullen komen. Wij hebben zelfs al eens een gewijzigd plan met zeven dorpen gezien en wij verwachten nog wel plannen met een kleiner aantal.

Begrijpelijk, maar vermindering van het aantal dorpen

betekent allereerst, dat de onderlinge afstand tussen de dorpen groter wordt dan 7 tot 9 km en misschien wel 12 of 15 km gaat worden. Voor de landarbeider, die een bromfiets heeft, levert dit geen enkel bezwaar op, wel echter voor de jonge kinderen die naar school moeten, voor de ouderen die voor allerlei zaken naar het dorp moeten, voor het gezin dat naar de kerk gaat. De afstand tot de verzorgende kern wordt voor velen te groot.

In de tweede plaats betekent het, dat tal van verzorgende functionarissen (dominee, dokter, notaris) en vele verzorgende bedrijven een veel groter rayon gaan bestrijden, waardoor hun aantal geringer kan worden. Dit leidt uiteindelijk weer tot een geringer bevolkingscijfer voor de gehele polder.

Op deze wijze zouden de Zuiderzeepolders, die tot het vruchtbaarste deel van ons land behoren, *de dunst bevolkte gedeelten* gaan vormen. Een bevolking van 28.500 inwoners als thans in de Noordoostpolder aanwezig, betekent een dichtheid van nog geen 60 personen per vierkante kilometer, terwijl de dichtheid in ons gehele land op het ogenblik nagenoeg 350 personen bedraagt en in onze dunst bevolkte provincie Drente iets minder dan 120. Het is duidelijk, dat hier iets mis gaat.

In het Noorden van ons land is men al zo ver, dat men het afsterven en verdwijnen van de dorpen beneden 500 inwoners als een onvermijdelijk proces ziet. Zelfs de kernen van 500 tot 1.000 inwoners leiden een dubieus bestaan. Alleen kernen met meer dan 1.000 inwoners worden een actieve welvaartspolitiek waard geacht.

Het is daarom ernstig te betreuren, dat in de Noordoostpolder een aantal kernen beneden de maat is gebleven en geen kans meer heeft, daar ooit nog bovenuit te komen. En het is juist gezien, dat men in de nieuwe polders het ontstaan van dergelijke kleine kernen wil voorkomen. De vraag rijst echter, of vergroting van de afstanden tussen de dorpen, gelet op de belangen van het niet-gemotoriseerde volksdeel, daartoe de aangewezen weg zal zijn.

De landarbeider vertoont een uitgesproken voorkeur voor het wonen in de dorpen. De tijd dat de vaste arbeider bij de boerderij moest wonen om dag en nacht bereikbaar te zijn is voorbij. De tegenwoordige landarbeider is gemotoriseerd en op een paar kilometer meer kijkt hij niet. Voor hem en zijn gezin speelt de afstand tussen de dorpen dus geen rol meer.

Maar nu de boeren? De boer in de Noordoostpolder woont op zijn land. Voor een veehouder is dit noodzakelijk. De vraag is echter reeds meermalen gesteld, of de landbouwer, de bouwboer, niet even goed in het dorp zou kunnen wonen. Bedrijfstechnisch schijnt dit wel mogelijk. Men denke zich echter in, wat het zou betekenen, wanneer alle woningen in en om de dorpen zouden worden gebouwd en het wijde polderland niets meer zou bevatten dan op iedere kavel een geprefabriceerde landbouwschuur, waar de gemechaniseerde werktuigen worden gestald en de oogst wordt opgeslagen. Dit zou een zodanige verarming van ons landschap betekenen, dat reeds alleen daarom dit voorstel niet kan worden aanvaard. Wel zou de oplossing van het dorpenprobleem er door worden vergemakkelijkt, omdat niemand meer buiten de dorpen zou wonen en de afstanden geen rol meer zouden spelen.

Welke oplossing zullen wij dan moeten kiezen? Alvorens daarmee voor den dag te komen moeten wij nog op een ander verschijnsel wijzen. De Noordoostpolder biedt op den duur in de agrarische sector *geen bestaan* voor de normale bevolkingsgroei. Het aantal bedrijven kan niet worden vergroot en splitsing is niet mogelijk. Op iedere boerderij is dus slechts plaats voor één opvolger. De rest van de jongere generatie moet elders een bestaan zoeken.

Zolang nog nieuwe polders in exploitatie worden genomen, is dit probleem gemakkelijk op te lossen. Op den duur echter gaat het klemmen. En dan is er voor de Zuiderzeepolders naar onze mening maar één oplossing: het scheppen van werkgelegenheid *buiten de agrarische sector*.

Het schijnt paradoxaal, dat in een gebied, dat met hoge kosten is drooggelegd om te voorzien in het tekort aan bedrijven in de agrarische sector, bewust de industrialisatie zou moeten worden bevorderd. Er is echter geen andere uitweg.

Natuurlijk is er reeds industrie in de Noordoostpolder aanwezig, maar dit is in de eerste plaats verzorgende industrie. Wil men echter het woonkernenprobleem oplossen, dan is er maar één uitweg: *het aantrekken van stuwende industrie*.

Dit alles lijkt wel heel vreemd. De Regering steunt de industrievestiging in de probleemgebieden, waar het vertreksaldo meer dan 6 per duizend bedraagt en de vertrekkenden grotendeels worden afgestoten naar werkgelegenheidscentra op grote afstand. Daaraan is de Noordoostpolder zeker nog niet toe. Voorlopig zal er alleen nog maar een vestigingsoverschot zijn; een overschot aan werkkrachten, waarop de industrie een beroep zou kunnen doen, is er helemaal niet. Wat wil men dan industrialiseren, als de factoren, die tot stimulering van de industrialisatie kunnen leiden, niet aanwezig zijn? De industrie zou hier niet alleen haar outillage maar voorlopig ook nog al haar werkkrachten moeten meebrengen.

Toch zal de vestiging van een gevarieerde industrie met een behoorlijk aantal werkkrachten het enige middel zijn om de achtergebleven dorpen in de Noordoostpolder van de grond te krijgen en in de nieuwe polders tot een redelijk aantal dorpen op niet te grote afstanden te komen. Zoals men thans bezig is met het voortdurend verminderen van het aantal, waarbij de onderlinge afstanden dienovereenkomstig worden vergroot, komt men er bepaald niet uit.

Wil men iets bereiken, dan zal men een geheel andere kolonisatiepolitiek moeten volgen, namelijk niet alleen boeren en landarbeiders en verzorgers toelaten, maar van de aanvang af trachten ook een aantal industriële bedrijven met de nodige arbeidskrachten aan te trekken. Nog eens, het denkbeeld is misschien vreemd, maar men bedenke, dat een uitsluitend agrarische samenleving in haar oude vorm in de hedendaagse samenleving niet meer bestaanbaar is. Het uitsterven van de kleinere dorpen op het van ouds zo welvarende Groningse Hogeland en elders in ons land is daarvoor het bewijs. En zulk een agrarische samenleving hebben wij in het nieuwe land nog eens nieuw gemaakt.

Dit kan niet. Er zal dus iets anders moeten gebeuren. Ook al blijft vooropstaan, dat de drooglegging van de Zuiderzeepolders in de eerste plaats op agrarische motieven geschiedt, men zal ervan moeten afzien, van deze gebieden een agrarische samenleving te willen maken.

In 1947 werkte in ons land 20 pCt. van de beroepsbevolking in de landbouw en 37 pCt. in de industrie. In tal van plattelandsgebieden overweegt nog de landbouw, maar daar is het dat op het ogenblik de moeilijkheden ontstaan. Wij vermoeden, dat een streek als de Groninger veenkoloniën, die 31½ pCt. landbouw telde tegen 36 pCt. industrie zich op den duur wel zal weten te redden.

Een overwegend agrarische samenleving echter, ook al is die zo welvarend als de Noordoostpolder, haalt het niet. Zeker niet, wanneer wij een dergelijke samenleving eerst nu gaan opbouwen. Wij geloven daarom, dat hier de enige oplossing is, van meet af aan te streven naar de vorming van een samenleving, die niet eenzijdig is opgebouwd uit boeren, landarbeiders, winkeliers en ambtenaren, maar waar ook de bedrijfstak, die thans waarschijnlijk aan meer dan 40 pCt. van werkend Nederland brood verschaft, een ruime plaats krijgt.

Waar wij de bedrijven én de arbeidskrachten vandaan halen, daar halen wij ze vandaan. Het zal zeker niet gemakkelijk zijn. Maar ten slotte weet men in de Engelse New Towns toch ook voldoende industriële bedrijven met de arbeiders aan te trekken. Alleen wanneer stelselmatig wordt getracht, in de nieuwe polders een meer veelzijdig opgebouwde samenleving te vormen, geloven wij, dat er een mogelijkheid is om de vicieuze cirkel van te kleine dorpen en te grote afstanden te doorbreken.

's-Gravenhage.

Prof. Dr. Ir. H. G. VAN BEUSEKOM.

Het centraal bureau voor de statistiek van de Verenigde Naties

Zoals Nederland een Centraal Bureau voor de Statistiek bezit, waarin vrijwel het gehele statistische werk van de Staat is geconcentreerd, en een Centrale Commissie voor de Statistiek, welke op het werk van dit Bureau toeziet, zo zijn er in het kader van de Verenigde Naties een Statistisch Bureau en een Statistische Commissie. De vergelijking gaat mank, zoals alle vergelijkingen. Het Statistisch Bureau van de Verenigde Naties heeft naast zich kleinere, doch vergelijkbare, bureaus van de Gespecialiseerde Lichamen, welke taak het dient te ontzien, en de Statistische Commissie mist bevoegdheden, welke aan de Nederlandse Centrale Commissie voor de Statistiek zijn toegekend: zij is een van de adviescommissies van de Economische en

Sociale Raad, waaraan zij dan ook haar rapport uitbrengt. In de praktijk is de overeenkomst in werkzaamheid van de genoemde lichamen evenwel opvallender dan het verschil.

De Statistische Commissie heeft onlangs weer voor enkele weken in het hoofdkwartier der Verenigde Naties te New York vergaderd. Nederland heeft in dit lichaam sedert zijn totstandkoming in 1946 een zetel. Ik heb daardoor het voorrecht gehad zijn werkzaamheden en tevens de ontwikkeling van het Statistisch Bureau van nabij te volgen. In het volgende wil ik trachten van de vruchtbare arbeid van de Verenigde Naties op het onderhavige gebied iets te vertellen. Daarbij benut ik de documentatie

en indrukken, welke ik op de, kort geleden beëindigde, 11de zitting heb opgedaan.

De statistische diensten van de Verenigde Naties en de Gespecialiseerde Lichamen hebben sedert hun geboorte het getij bijzonder mee gehad. Zij zijn ontstaan in een tijd, waarin men omtrent vraagstukken van welvaart, sociale rechtvaardigheid, gezondheid, onderwijs en cultuur op wereldniveau is begonnen te denken. Dit denken voltrok en voltrekt zich niet slechts in kwalitatieve categorieën, maar evenzeer en in toenemende mate in kwantiteiten. De behoefte aan statistische informatie voor de wereld en haar delen is enorm toegenomen. Daartoe heeft de noodzaak om het toekomstig beleid in plannen neer te leggen belangrijk bijgedragen. Gelijktijdig heeft de statistische methodologie in de verstreken jaren een belangrijke ontwikkeling ondergaan. Er werden nieuwe, meer verantwoorde en meer verfijnde, methoden gevonden voor de cijfermatige presentatie van de feiten van het economische en sociale leven der volken. In het voorbijgaan zij vastgesteld dat deze laatste omstandigheid niet nalaat het karakter van het werk van de Statistische Commissie te beïnvloeden. Binnen het brede terrein van de beschrijvende statistiek heeft zich in de loop van de laatste 15 jaren een vèrgaande specialisatie voltrokken. Meer dan voorheen bestaat het werk der Commissie in het stimuleren en in grote lijnen dirigeren van het werk van specialistische deskundigen, waarbij de technische bijzonderheden uitvoerig in, veelal regionale, werkgroepen en door middel van schriftelijke consultatie met de nationale bureaus zijn behandeld. In de discussies van de Statistische Commissie kan aan deze bijzonderheden dan bezwaarlijk recht worden gedaan. Geen van de leden mag zich meester op alle statistische wapens weten. De Commissie wacht zich in de regel voor het gevaar, dat zij vanwege de bomen het zo welig groeiende bos, dat zij tracht te beheren, niet meer in de juiste proporties zou zien.

Een van de voornaamste taken van het Statistisch Bureau bestaat in het bijeenbrengen en publiceren van statistische gegevens. De gegevens worden voor dit doel bij de nationale statistische diensten verzameld. Dit geschiedt in samenwerking met de statistische bureaus der Gespecialiseerde Lichamen, die voor het materiaal, dat behoort tot hun speciale gebied, zorgdragen. Het Statistisch Bureau publiceert thans vier jaarboeken. Ik geef ze met hun Engelse titels, zoals ik ook straks andere produkten van het werk op dit gebied zal weergeven onder de namen, waarmee ze in het internationaal verkeer bekend zijn. Deze samenwerking in wereldverband heeft nu eenmaal haar eigen terminologie en ik voel niet veel voor het streven om daarvan Nederlandse namen en begrippen te construeren, zoals sommigen verlangen. Er zijn dan het *Statistical Yearbook*, vergelijkbaar met de Nederlandse Jaarcijfers, het *Demographic Yearbook*, het *Yearbook of International Trade Statistics* en, sinds 1958, het *Yearbook of National Accounts Statistics*. Daarnaast is er het *World Energy Supplies*, waarin de produktie, handel en consumptie van energiedragers voor 150 landen worden samengevat. Verwacht mag worden dat de serie wordt uitgebreid met een *Compendium of Social Statistics*, hetwelk in 1963 behoort te verschijnen. Vooral bij de vertegenwoordigers van onderontwikkelde landen is voor zulk een compendium grote belangstelling, ook al omdat het zal doen zien hoeveel statistische gegevens juist in die landen nog ontbreken.

Intussen wordt dit kennelijk een uitgave met een geringe frequentie. Naast deze publikaties is er het *Monthly Bulletin of Statistics* en per kwartaal zijn er o.a. de *Commodity Trade Statistics* en de *Population and Vital Statistics Reports*.

Het werk, dat op het gebied van de handelsstatistiek wordt verricht, is een luisterrijk voorbeeld van internationale samenwerking. Het Statistisch Bureau ontvangt de gegevens van de landen op ponskaarten volgens de daarvoor geldende internationale indeling. Het resultaat is dat de lopende gegevens omtrent herkomst en bestemming der goederen voor 150 klassen van goederen in de publikatie kunnen worden verwerkt. Daarmede is 90 pCt. van de wereldhandel in deze uitgave gerepresenteerd.

De allernieuwste kwartaaluitgave, welke de lezer waarschijnlijk nog niet gezien heeft, brengt *Current Economic Indicators*. Zij geeft een statistisch beeld van de ontwikkelingen in de wereldeconomie. Met deze uitgaven wordt een breed veld van waarneming bestreken.

De tweede taak van het Statistisch Bureau, welke met de voorgaande nauw samenhangt, is die van het ontwikkelen van internationale normen, welke bij het verzamelen, bewerken en publiceren van statistieken moeten gelden. De Statistische Commissie treedt hierbij op als vertegenwoordiger der belanghebbenden. Op het stuk der normalisatie van de statistische arbeid heeft zij inderdaad zaken van gewicht tot stand kunnen brengen. In aansluiting bij hetgeen zojuist omtrent de handelsstatistiek werd vermeld, noem ik eerst de *Standard International Trade Classification*, zojuist in de zitting der Commissie herzien. Daarnaast bestaat de *International Standard Industrial Classification of all Economic Activities*. Men beschouwe ook deze niet als een statisch gegeven. Zij wordt van tijd tot tijd aan de gewijzigde behoeften aangepast. Op het terrein van de zgn. Nationale Rekeningen is er het *System of National Accounts* en daarnevens bestaan er *Concepts and Definitions of Capital Formation*. Bijzonder actueel zijn de *Principles and Recommendations for National Population Censuses*. In meer dan 200 landen en gebieden worden er rond 1960 — men moet deze aanduiding ruim nemen — volkstellingen gehouden. Daaronder zijn er verscheidene streken, waar dit voor het eerst gebeurt. Deze activiteiten worden vanwege de Verenigde Naties met stimulerende en adviserende hulp omgeven. De zojuist genoemde aanbevelingen hebben de bedoeling zoveel mogelijk overeenstemming in definities en classificaties te verzekeren.

Dit brengt mij tot de derde taak, welke vanuit het statistisch wereldcentrum wordt verricht: het geven van advies aan de landen. Hierbij komen vóór alles de onderontwikkelde gebieden in aanmerking. Er zijn verscheidene handleidingen en handboeken verschenen, welke als belangrijke hulpmiddelen voor de opbouw van een adequaat statistisch apparaat kunnen worden beschouwd. In de laatste jaren vertoont het Statistisch Bureau de neiging ook meer theoretische werken het licht te doen zien. Daarmede overschrijdt het zijn taak. In het rapport van de laatste vergadering der Statistische Commissie wordt daarop de aandacht gevestigd. Het *International Statistical Institute* vervult op het gebied der theoretische doordienking een functie. Verder zijn er voor deze kant van het werk de nationale universitaire instituten en individuele statistici.

Naast de voorlichting in geschrifte is er die door middel van deskundigen, die naar de onderontwikkelde gebieden worden uitgezonden. Het zijn er enkele tientallen. Nauw verwant hiermede is het werk tot opleiding van statistici.

Hun aantal blijft, vooral in onderontwikkelde gebieden, ver bij de behoefte achter. In het belang van deze opleiding ontstaan in de delen der wereld opleidingscentra. In het kader van de volkstellings-activiteiten zijn er verscheidene seminaria georganiseerd, waarbij de theorie met praktisch werk werd verenigd. Er moet op dit terrein echter nog veel meer gebeuren. Een moeilijkheid is dat de positie der statistici in overheidsdienst in vele onderontwikkelde gebieden onvoldoende is verzorgd. Als gevolg daarvan vertonen de weinige beschikbare krachten de neiging de dienst der regering te mijden. Daardoor behoeft hun opleiding nog niet voor de nationale economie verloren te zijn gegaan, maar het eerste doel van hun vorming wordt dan toch niet bereikt. De Statistische Commissie wijst er in haar verslag met nadruk op.

Een nauwgezette vergelijking van de publikaties van de Verenigde Naties in de loop der jaren en van de daarbij behorende noten en toelichtingen kan leren dat de statistiek in de laatste 15 jaren een grote ontwikkeling heeft doorgemaakt en hoe zeer haar vergelijkbaarheid is bevorderd. Voor de demografische statistiek zijn enkele gegevens van deze aard verzameld. In 1948 was de omvang van de bevolking bekend voor 128 geografische gebieden, in 1958 was dit aantal tot 205 gestegen. In 1948 kon de bevolking naar leeftijd, geslacht en burgerlijke staat in 45 gebieden worden vastgesteld, in 1958 in 175 gebieden. Geboortecijfers, gerangschikt naar de leeftijd van de moeder waren er in 1948 voor 42 landen, in 1958 voor 97 landen. Zo waren de sterftcijfers naar leeftijd en geslacht in 1948 voor 63 gebieden beschikbaar, in 1958 voor 146. Ik vermeld dit niet om deze cijfers zelf maar om de symptomatische betekenis, welke zij hebben voor de ontwikkeling op een breed front van statistische waarneming.

De betekenis van deze vooruitgang is moeilijk te overschatten. De taken van propaganda, voorlichting en hulp, welke tot verbetering van de statistische toerusting der naties zijn en worden verricht, geven in het bijzonder de regeringen der onderontwikkelde landen de middelen om de situatie van hun land en volk beter te onderkennen en zij leveren de grondslag van kennis, waarop plannen voor de economische ontwikkeling van hun gebieden kunnen worden gebouwd. Met name vragen omtrent de behoefte aan kapitaal en geschoolde mankracht kunnen, naarmate de statistische informatie verbetert, met meer verantwoorde methoden worden vastgesteld en de sociale noden der bevolking kunnen op den duur nauwkeuriger worden bepaald en met een meer overwogen beleid worden bestreden. Ik heb een bijzondere waardering voor de activiteiten van het Statistisch Bureau ook binnen het secretariaat der Verenigde Naties menen op te kunnen merken. Zij is m.i. ten volle verdiend. Overigens, het Statistisch Bureau en de Statistische Commissie zijn er zich zeer van bewust, dat de kwaliteit van vele cijfers, welke thans aan de markt komen, nadere studie en zorg behoeft. In het verslag der Commissie heeft dit punt terecht de aandacht.

Ik beëindig dit uiterst onvolledige overzicht met enkele opmerkingen betreffende de organisatie van de statistiek in internationaal verband, daarmede het begin van dit artikel nog enigszins uitwerkende. Er is — wij zagen dit reeds — een verdeling van de statistische taken naar onderwerp tussen het Statistisch Bureau te New York en de

diensten der Gespecialiseerde Lichamen. Deze diensten vervullen op hun gebied soortgelijke functies als de Verenigde Naties. Ik neem als voorbeeld het streven naar normalisatie op statistisch gebied. Wat dit aangaat heeft het *International Labour Office* een *International Standard Classification of Occupations* tot stand gebracht, de *Food and Agriculture Organization* streeft naar normalisering van de gegevens aangaande landbouwproductie, de *World Health Organization* houdt zich sedert jaren bezig met de classificatie der doodsoorzaken, en thans ook met die van ziekten; de *Unesco* bracht een *Recommendation concerning the International Standardization of Educational Statistics* tot stand; het *International Monetary Fund* kwam met een, zojuist herzien, *Balance of Payment Manual*.

Opmerkelijk is nu echter dat er, naast deze vanouds bestaande taakverdeling, een duidelijke tendentie is in de richting van regionalisering van het werk. De grote internationale lichamen denken en handelen op mondiale schaal. Ze staan te ver af van de statistici in de landen. In de Statistische Commissie zijn slechts 15 landen vertegenwoordigd. De andere kunnen adviseren maar niet meepraten. De aanbevelingen, welke van de internationale lichamen komen, kunnen met regionale eigenaardigheden en behoeften geen rekening houden. Ze mogen niet ver in bijzonderheden afdalen omdat ook minder geavanceerde landen nog enigszins moeten kunnen meedoen. Als gevolg van deze en andere factoren is in 1953 de *Conference of European Statisticians* opgericht, welke werkt in het kader van de *Economic Commission for Europe*. Haar secretariaat wordt door de Verenigde Naties verzorgd. Van deze *Conference* maken de statistici van alle Europese landen deel uit. Hier kunnen zij hun oordeel geven over de projecten, welke later aan de Statistische Commissie zullen worden voorgelegd. In haar werkgroepen werken de specialistische deskundigen der landen samen en zij ondergaan daarvan vele stimulansen voor hun werk. De *Conference* kan de wereldwijde aanbevelingen uitwerken voor het eigen gebied. Zo is bijv. met de richtlijnen voor de volkstellingen geschied. Soortgelijke *Conferences* zijn er nu ook voor Aziatische en Afrikaanse statistici, beide met secretariaten, vanwege de Verenigde Naties verzorgd; voor Amerika is er het *Inter American Statistical Institute*, dat voor de verbetering van de statistiek in de Amerikaanse Staten waaronder ook de samenwerking met het Statistisch Bureau der Verenigde Naties een *Committee for the Improvement of National Statistics (COINS)* heeft.

De laatste drie instellingen hebben ook belangrijke taken met betrekking tot de onderontwikkelde landen. Het komt mij voor dat het zenden van deskundigen naar deze landen, voor 1 of 2 jaar, niet steeds de vruchten oplevert, welke men ervan verwacht. In de regionale secretariaten kan een permanente adviesdienst worden opgebouwd, die de streek in de loop van zijn bestaan nauwkeurig kan leren kennen en met raad en daad kan bijspringen naarmate de voortgang van het werk in de landen dit nodig maakt. Men heeft eertijds vanuit het centrum met zorg naar de opkomst der regionale activiteiten gekeken. Gevreesd werd dat het internationale werk erdoor zou uiteenvallen. Die vrees is niet gerechtvaardigd gebleken. Thans wordt algemeen ingezien, dat de regionalisatie bijdraagt tot de intensivering van het werk. De *Conference of European Statisticians* kan er prat op gaan dat haar werkgroepen deskundige adviezen hebben gegeven, waarop men op wereldniveau kon voortbouwen.

Beschouwingen over het Radcliffe-rapport

(II)

De in Groot-Brittannië gevoerde monetaire politiek (hoofdstuk VI).

Nadat uitvoerig het geheel van de instellingen is besproken, waarbinnen de monetaire politiek wordt gevoerd, behandelt het rapport op diepgaande wijze de in feite in Groot-Brittannië gevoerde monetaire politiek, te beginnen met het jaar 1951. Daaraan vooraf gaat een korte beschouwing over de monetaire politiek in het algemeen, waarin de reeds eerder tot uiting gekomen gedachtengang met betrekking tot de betekenis van de liquiditeit nog iets scherper wordt geformuleerd en wordt geresumeerd (in par. 397). De nadruk op de structuur van de rentevoeten, die belangrijker wordt geacht dan de geldhoeveelheid, het geringe belang, dat wordt gehecht aan de invloed van de rente op de totale effectieve vraag in tegenstelling tot de invloed van de rente op de liquiditeitspositie van de financiële instellingen en ondernemingen, de betekenis, die aan de banken wordt toegekend als de voor vele doeleinden belangrijkste uitlenende instellingen en niet als geldschepende instellingen, dit alles was reeds begrepen in het voorafgaande deel van het rapport, doch wordt hier nog eens scherper gesteld.

Daarop volgt dan een nauwkeurige beschrijving en analyse van de gevoerde politiek. Het zou weinig zin hebben de chronologische beschrijving nog eens na te vertellen; van de analyse mogen echter de allerbelangrijkste trekken worden vermeld. Ten aanzien van de rentevoet hebben de monetaire autoriteiten zich op de korte rente geconcentreerd en dan meestal via discontowijzigingen; „debt management” is niet beschouwd als een middel om invloed uit te oefenen op de rentevoet, hoewel wel consolidatie van vlottende schuld heeft plaats gevonden om de liquiditeit der banken te verminderen; er is geen druk op de „kas” van de banken uitgeoefend; door middel van „verzoeken” aan de banken is getracht het kredietvolume te beheersen, in hoofdzaak selectief, later ook wel kwantitatief; er heeft een voortdurende emissiecontrole ten aanzien van de grote bedragen plaats gevonden; het afbetalingskrediet heeft men op bepaalde tijden eveneens trachten te beheersen, zowel door beperking van bankkrediet aan financieringsmaatschappijen als rechtstreeks door de bekende middelen van minimale eerste betaling en maximale looptijd van het afbetalingskrediet. Van belang is, dat de commissie vaststelt, dat men er voortdurend naar heeft gestreefd een kredietbeperking door een combinatie van verschillende gelijktijdig genomen maatregelen te bereiken, welke benadering als die van de „package deal” bekend is geworden.

Het rapport geeft vervolgens uitvoerig de mening van de commissie betreffende het effect, dat de getroffen maatregelen hebben gehad. Dit is daarom zo interessant omdat dit oordeel steunt op de vele gesprekken, die de commissie-Radcliffe met talloze figuren uit de financiële wereld en het overige bedrijfsleven heeft gevoerd. Dit onderdeel heeft daarom veel meer betekenis dan alleen maar de visie van een klein aantal betrekkelijk willekeurige deskundigen.

De conclusies van de commissie terzake kunnen als volgt worden samengevat:

1. De invloed, die men traditioneel toekende aan de

korte rentevoet met betrekking tot de internationale kapitaalbeweging op korte termijn, heeft zich in de betreffende periode nauwelijks voorgedaan.

2. De monetaire autoriteiten hechten toch grote waarde aan verhogingen van het disconto, omdat daardoor kan blijken, dat men de waarde van het pond wil verdedigen, hetgeen er weer toe kan leiden, dat speculatie van het buitenland tegen deze valuta afneemt of ophoudt. Daarom acht de Bank of England het ook zeer belangrijk, dat de wijziging in de „Bank Rate” een onderdeel vormt van een „package deal”. Dit kan de beslistheid van de monetaire autoriteiten immers nog duidelijker demonstreren.

3. Met betrekking tot de interne werking van de rentevoet meende de commissie allereerst een denken in categorieën op te merken of, zoals zij het uitdrukt, een „three-gears view of the rate of interest”. Veranderingen binnen een van de categorieën beïnvloeden de disposities van de economische subjecten nauwelijks; indien men enige invloed wenst, is een overschakeling van de ene naar de andere categorie noodzakelijk. Zo wordt een officieel disconto van boven 5 pCt. als hoog beschouwd en een van minder dan 4 pCt. laag; een rente voor bankkrediet van 7 of 8 pCt. wordt eveneens als hoog beschouwd, hetgeen ook wel logisch is, als men elders in het rapport leest, dat deze rente meestal 1 pCt. boven het officiële disconto ligt met een minimum van 5 pCt. (Uit gesprekken met verschillende ondernemers meen ik de gevolgtrekking te mogen maken, dat de visie in Nederland omtrent wat hoog en laag is, ongeveer dezelfde is). Hiermee verbonden is een visie op de gehele rentestructuur: „If rates are „high”, they are thought to be more likely to fall than to rise, and the long rate is then low relatively to the short, though the long rate is itself „high” in the gearing sense. If rates are „low”, they are thought more likely to rise than to fall, and the long rate stands above the short rate, although the long rate is itself also in „low gear” (par. 447).

4. Er is weinig aanleiding om een invloed van betekenis aan te nemen van de hoogte van de rente op het sparen.

5. Er is evenmin veel invloed van de rentevoet op de investeringsneiging met uitzondering van bepaalde handelsbranches, waar wel gereageerd wordt op rentewijzigingen; die zodanig zijn dat de rente in een andere categorie komt (vergelijk punt 3).

6. Het effect van een rechtstreekse kredietbeperking is vooral, dat de kredietbehoevenden zich tot andere financiële instellingen wenden, waar de voorwaarden meestal zwaarder zijn. Dit leidt dan in bepaalde gevallen tot vermindering van de bestedingen („diffused difficulty of borrowing”). Invloed van de kredietbeperking op het houden van voorraden en op de bestedingen van consumenten kon niet worden vastgesteld.

7. De emissiecontrole, zoals deze langs selectieve weg heeft plaats gevonden, heeft waarschijnlijk geen invloed van betekenis gehad op de effectieve vraag.

8. De verschillende maatregelen hebben er wel toe geleid, dat de financieringsmaatschappijen andere financieringsmiddelen moesten zoeken, doch zij hebben de omvang van hun financiering niet duurzaam behoeven te wijzigen.

9. Gezien de gebruikelijke wijze van financiering van

afbetalingsaankopen (namelijk een vaste wekelijkse of maandelijke betaling en het doen van een nieuwe aankoop, zodra de voorgaande is betaald en het geld voor de eerste betaling van de nieuwe is gespaard) wordt een belangrijk en snelwerkend remmend effect verkregen indien de eerste betaling wordt vergroot en de periode van betaling wordt verkort. Deze remmende resp. expansieve effecten worden — en dit is een nadeel — vooral bij enkele industrieën geconcentreerd.

10. Op grond van het voorgaande kan worden geconcludeerd, dat de af en toe nodige beperkingen vooral zijn gevoeld door de lichte metaalindustrie en door bepaalde openbare ondernemingen. Hierdoor komt er weinig terecht van de flexibiliteit en de doorwerking in alle sectoren, die men soms als de specifieke deugd van monetaire maatregelen ziet.

In het licht van de kritiek, die van verschillende kanten op het Radcliffe-rapport is uitgeoefend in die zin, dat men het geheel te vaag vond, zou ik er toch op willen wijzen, dat men tot vrij duidelijke conclusies is gekomen omtrent de effectiviteit van verschillende gedurende de jaren vijftig genomen maatregelen op monetair terrein. Vooral doordat men de werking van een bepaalde maatregel nooit kan isoleren van die van andere maatregelen is het bepaald een verdienste dat de commissie uit de velerlei gegevens, die haar uit de gehouden enquêtes ter beschikking kwamen, een toch in vele opzichten scherp beeld heeft kunnen opbouwen.

De in Groot-Brittannië te voeren monetaire politiek (hoofdstuk VI).

Als de commissie lering uit de opgedane ervaring tracht te trekken voor de thans aangebroken jaren zestig, dan is haar mening omtrent dit tijdvak, dat het meer zal gelijken op het zojuist afgesloten decennium dan op enige vroegere periode. Zij vraagt zich daarbij dan wel af, of de welvaart van de wereld als geheel op een zo permanent hoog peil zal blijven als de afgelopen jaren, of de sterke vraag naar kapitaal door de particuliere sector zich geheel zal handhaven en of de particuliere sector, vooral dat deel daarvan, dat een snelle expansie doormaakt, zich nog voldoende op de eigen winsten kan baseren, dan wel meer afhankelijk zal worden van de voorwaarden op de kapitaalmarkt.

In het thans volgende belangrijke deel van haar rapport bespreekt de commissie hoe de monetaire politiek in de eerstvolgende jaren dient te worden gevoerd (par. 487-529). En gezien de betekenis, die zij hecht aan de rente, vraagt zij zich allereerst af, of de geringe invloed van de rente op de vraag naar financiële middelen niet zou kunnen worden gecompenseerd door scherpe verhogingen bij inflatiedreiging, uiteraard gepaard gaande met aanmerkelijke verlagingen, als de situatie weer omdraait. Teneinde uitwijken van geldmarkt en bankwezen naar de kapitaalmarkt te voorkomen zou dan ook de rentevoet op lange termijn scherper moeten fluctueren, hetgeen tot nog grotere fluctuaties van de korte rentestand aanleiding zou geven.

Dit voorstel tot scherpere rentefluctuaties nu wijst de commissie resoluut af, omdat dit ertoe kan leiden, dat in het geval een daling van de rentestand nodig is, de Centrale Bank geld beschikbaar moet stellen tegen aankoop van obligaties, hetgeen leidt tot een grote liquiditeit, die latere anti-inflatiemaatregelen weer moeilijker maakt. Aan dit argument kan men zeker niet alle betekenis ontzeggen,

doch in het licht van haar eerdere beschouwingen is het verwonderlijk, dat de commissie als tweede argument hieraan toevoegt, dat door een sterke wisseling in de rentestand de institutionele beleggers niet meer zouden kunnen rekenen op een redelijk stabiele waarde van de staatsschuld. Met name zouden bij een sterke koersdaling hun kapitaal en reserve aan waarde verliezen.

Nu kan men natuurlijk tegen al te *extreme* variaties zijn, doch dit argument valt toch wel moeilijk te rijmen met het betoog, dat door het gehele voorafgaande deel van het rapport loopt, nl. dat de liquiditeit van de financiële instellingen van meer belang is dan de geldhoeveelheid en dat deze liquiditeit vooral beïnvloed wordt door de rentestand (met name in de par. 389-394 wordt dit duidelijk gesteld)¹⁾. Het is te betreuren, dat de commissie blijkbaar terugschrikt voor de consequenties uit haar eerdere betoog. Ook bij de monetaire politiek kan men niet alles tegelijk: indien men de liquiditeit van de financiële instellingen wil beïnvloeden, dan zal men juist gebruik moeten maken van een afkeer van deze instellingen om obligaties in een dalende markt te verkopen en zo een bepaald koersverlies te „nemen”. En als men op deze wijze te werk wil gaan, kan men niet met geringe fluctuaties volstaan, want er zijn steeds tegenwerkende krachten: zo houden de algemene banken steeds een grote portefeuille van betrekkelijk kortlopend papier aan, waarvan dan telkens een deel vervalt. Voor zover dit het geval is, is er zo goed als geen afhankelijkheid van de rentepolitiek der monetaire autoriteiten. Voor de institutionele beleggers geldt, dat ieder jaar meestal grote bedragen als nieuwe besparingen naar hen toevloeien, waardoor ook deze instellingen in mindere mate afhankelijk worden van de verkoop van overheidsobligaties.

De commissie-Radcliffe haast zich overigens om een volkomen stabiele rente af te wijzen met het bekende argument, dat op deze wijze de staatsschuld volkomen gemonetiseerd zou kunnen worden, hetgeen vooral sinds de ervaringen met de lage-rentepolitiek in de Verenigde Staten tijdens de eerste na-oorlogse jaren, niet alleen door hoogleraren in het geldwezen doch ook door monetaire autoriteiten als een schrikbeeld wordt beschouwd.

Wat wil de commissie dan wel met de rente? Het is teleurstellend te lezen, dat als concrete aanbeveling op dit punt slechts overblijft, dat „the authorities should think of rates of interest — and particularly long rates — as relevant to the domestic economic situation. The authorities should not aim at complete stability of interest rates, but should take a view as to what the long-term economic situation demands and be prepared by all the means in their power to influence markets in the required direction” (par. 498). Uit andere uitlatingen in dit verband valt op te maken, dat de commissie hiermee bedoelt, dat men zich een oordeel moet vormen over de vraag naar kapitaal op wat langere termijn en dat men de rentevoet en vooral ook de lange rentevoet hiermede in overeenstemming moet brengen. Zo had gedurende de jaren vijftig de gehele rentestructuur hoger mogen zijn in overeenstemming met de voortdurend ruime vraag naar kapitaal.

Het lijkt mij, dat op deze wijze toch wel bijzonder veel inzicht van de monetaire autoriteiten wordt gevraagd. Op korte termijn is meestal wel duidelijk, hoe de monetaire

¹⁾ En ook later wordt het zojuist bedoelde accent gelegd. Zo leest men bijv. in par. 514: „On the other hand, we believe that the authorities could make more deliberate use of interest rates”.

ontwikkeling verloopt, doch ik neem aan, dat zelfs de bekendste economen niet dan onder groot voorbehoud hun mening zouden willen geven omtrent de verwachte investeringsdrang in de eerstvolgende tien jaar. Hoe kan men dan verwachten, dat de Regering en de Centrale Bank hierin een zodanig goed inzicht hebben, dat zij hun rentepolitiek daarop instellen?

Bij zijn verdere beschouwingen over de monetaire politiek wordt het rapport weer exacter. Zo wenst men, dat het kaspercentage van 8 pCt. en het liquiditeitspercentage van 30 pCt. (waarvan het laatste in feite de voor de kredietverlening beperkende factor vormt) duidelijk worden vastgelegd, terwijl zij tot dusver op overigens algemeen gevolgde conventies berusten. Doch voldoende zal de grens van 30 pCt. wel niet zijn, omdat, zoals ook reeds eerder in deze beschouwingen werd betoogd, de looptijd van een deel der overheidsobligaties in het bezit van de banken zo kort is, dat op korte termijn een deel daarvan kan worden omgezet in liquide middelen doordat de bank eenvoudig bij het einde van de looptijd geen nieuwe obligaties neemt. Daarom zou een variabel liquiditeitspercentage in bepaalde omstandigheden in aanmerking komen, aldus de commissie, doch aangezien het rapport steeds de nadruk erop heeft gelegd, dat ook het beleid van de andere financiële instellingen voor de monetaire politiek van belang is, blijft zij hier consequent door discriminatie van de banken te verwerpen en te eisen, dat bij verhoging van het liquiditeitspercentage van de banken boven 30 pCt., ook de andere financiële instellingen aan analoge beperkingen worden onderworpen. De Bank of England, die reeds thans het recht heeft aan de banken aanwijzingen te geven, zou ditzelfde recht dan ook moeten krijgen ten aanzien van de financieringsmaatschappijen, de „building societies”, de verzekeringsmaatschappijen en eventueel nog andere groepen. Doch in de eerstvolgende tijd ziet de commissie voor dit soort controle geen noodzaak.

Evenzeer consequent is de volkomen afwijzing van de emissiecontrole, zoals deze in Engeland toepassing vond tot 1959 toe. Doch terwijl eerder is geconcludeerd, dat beheersing van het afbetalingskrediet een niet onbelangrijk effect heeft, ziet de commissie, als zij nu aan het adviseren is, wat er al of niet moet gebeuren, allerlei zwaarigheden: eigenlijk zou, om dit soort toezicht waterdicht te maken, het gehele leverancierskrediet onder controle moeten komen en dat wil men toch niet aanbevelen; voorts zijn de specifieke effecten op bepaalde bedrijfstakken soms nadelig. Dit alles leidt dan tot de reeds veel geciteerde, enigszins moedeloze slotsom: „But, when all has been said on the possibility of monetary action and of its likely efficacy, our conclusion is that monetary measures cannot alone be relied upon to keep in nice balance an economy subject to major strains from both without and within. Monetary measures can help, but that is all” (par. 514).

Dit neemt niet weg, dat in een daaropvolgend afzonderlijk betoog wordt aangegeven, welke maatregelen genomen zouden kunnen worden als er een „emergency” dreigt, d.w.z. in concreto een ernstige inflatie (want tegen een diepe depressie valt met monetaire maatregelen zo goed als niets te beginnen). In een dergelijke toestand meent de commissie, dat een combinatie van kredietbeperking bij de banken, beperking van het afbetalingskrediet en kwantitatieve emissiecontrole de voornaamste kredietbronnen onder toezicht van de monetaire autoriteiten zou brengen.

Wat de emissiecontrole betreft legt het rapport de nadruk op het feit, dat zijn voorstel geheel afwijkt van het selectieve en dus ondoelmatige toezicht, dat in Engeland in zwang was: er zou een bepaald bedrag voor een bepaalde periode beschikbaar moeten worden gesteld en daarbinnen zouden enige prioriteiten kunnen worden aangewezen. Wat het bankkrediet betreft suggereert de commissie een beperking van de verhouding van het totale krediet aan de particuliere sector ten opzichte van de tegoeden en deposito's, hetgeen inderdaad het meest juiste criterium zou zijn ²⁾. Eveneens volkomen juist is, wat nog wordt opgemerkt omtrent de bestedingsbeperking door de Overheid: hiervoor is geen bepaalde automatische regeling te geven, doch men zou de gewoonte moeten aannemen om de kredietbeperking voor de particuliere sector in het parlement te bespreken, zodat dan de bijdrage van de Overheid vanzelf ter sprake zou komen.

Indien ik thans tracht te komen tot een oordeel over dit belangrijke deel van het rapport, dan zou ik in de eerste plaats willen opmerken, dat de commissie een te sterk onderscheid maakt tussen de zojuist genoemde noodmaatregelen en de monetaire politiek in meer normale omstandigheden. Voor het eerste geval geeft zij volkomen duidelijk en plausibel aan, wat er moet gebeuren; voor de normale omstandigheden wijst zij meer op de bezwaren dan op de voordelen van verschillende maatregelen en komt zij tot de reeds aangehaalde vrij negatieve slotsom van par. 514. In feite is dat onderscheid niet steeds te maken: in onze tijd dreigen steeds inflatoire gevaren en het zou de publieke opinie veel te sterk verontrusten, indien de monetaire autoriteiten, nadat zij een tijdlang een vrij passief beleid hadden gevoerd, plotseling grepen naar de steeds als noodmaatregelen bestempelde kredietbeperkingen.

Het lijkt mij juist voortdurend een kader van maatregelen bij de hand te hebben, dat soms effectief wordt en soms geen feitelijke invloed heeft, doch welk kader in feite altijd bestaat. In dit verband zou ik met het geraamte voor een kredietbeperking niet willen wachten totdat de „emergency” aan de man komt: beter lijkt het mij om te beginnen met vast te stellen hoe een eventuele kredietbeperking er uit zou moeten zien met weglating alleen van de concrete percentages. Als een inflatoire ontwikkeling dreigt, kan men om te beginnen de percentages vaststellen op een peil, dat nog ruimte toelaat en dus meer als waarschuwing bedoeld is en zo nodig kan men ze dan geleidelijk brengen op een hoogte, die werkelijk effectief is ten aanzien van beperking van de kredietverlening. Ik denk hier dus aan de maatregelen, die in februari 1954 in Nederland werden afgesproken, zonder nog in werking te treden ³⁾. Op deze wijze geraakt het bankwezen en het publiek meer met deze vorm van monetaire politiek vertrouwd.

Een andere opmerking vloeit voort uit het enigszins andere uitgangspunt, van waaruit ik deze problematiek beschouw. Het is instructief om te lezen, dat de commissie voortdurend tracht allerlei financiële instellingen zoveel mogelijk op één noemer terug te brengen en uit wetenschappelijk oogpunt ben ik blij, dat dit gezichtspunt zo uitvoerig is uitgewerkt. Doch ik heb reeds verklaard, dat ik daardoor niet in alle opzichten overtuigd ben en zelf de geldscheppende

²⁾ Verg. mijn proefschrift: „De Wet toezicht kredietwezen”, blz. 163.

³⁾ Daarbij moet echter worden aangetekend, dat later geheel andere maatregelen tot kredietbeperking zijn genomen.

instellingen toch met een ander oog bezie dan de institutionele beleggers. Doordat de commissie meent een zo ruim terrein bij bepaalde maatregelen te moeten betrekken (hetgeen in haar beschouwing consequent is), worden haar praktische moeilijkheden ook groter en zij is er dan ook niet toe gekomen aan te geven hoe een kredietbeperking voor de verschillende soorten financiële instellingen er in concreto uit zou moeten zien. Wie, zoals schrijver dezes, primair kijkt naar de geldscheppende instellingen, zal allereerst trachten een controle op de geldschepping en dus op de kredietverlening van het bankwezen te ontwerpen, hetgeen uiteraard eenvoudiger is. Dit alles neemt echter niet weg, dat wij er goed aan doen niet dogmatisch te zijn en het uitgangspunt van de commissie-Radcliffe nader op zijn juistheid en bruikbaarheid te onderzoeken.

Tilburg.

H. W. J. BOSMAN.

GELD EN KAPITAALMARKT

Geldmarkt.

Lange tijd hebben de mutaties in het nationale deviezenbezit zich grotendeels weerspiegeld in de omvang van de buitenlandse uitzettingen der banken. De cijfers van de weekstaat der Nederlandsche Bank laten zien, dat hierin enige wijziging is gekomen. De inhoud van de goud- en deviezenpot in beheer bij de heer Holtrop en de zijnen heeft tot februari nauwelijks verandering ondergaan, doch daarna toont het niveau schommelingen, aanvankelijk niet sterk, doch in de laatste weken raakt het reservoir steeds gevulder. De resultante van de bewegingen sedert einde vorig jaar is een groei van de voorraad met f. 375 mln. Tot ongeveer de helft van juni is de toeneming gefinancierd door het publiek (in de vorm van een stijging van de biljettencirculatie) en de Staat, terwijl de banken zich afzijdig hielden. In de op 20 juni eindigende week hebben de banken ook aan de financiering medegewerkt. Helemaal naar de zin van De Nederlandsche Bank is deze ontwikkeling niet. Deze ziet graag een vaste band tussen de toeneming van de gouden deviezenvoorraad aan de actiefzijde en een stijging van het tegoed der banken bij de passiva. Vandaar, dat de Centrale Bank overweegt het verplichte kaspercentage te verhogen, waardoor het tegoed der banken voor een bepaald bedrag wordt bevroren. Dit is voor de banken allesbehalve een prettig vooruitzicht, want het komt erop neer, dat zij rente opbrengende buitenlandse uitzettingen in renteloze binnenlandse tegoeden hebben omgezet. De discontoverhoging in Engeland tot 6 pCt. opent echter mogelijkheden voor uitzetting in Londen.

Kapitaalmarkt.

Op de emissiemarkt heerst een geanimeerde stemming. In juni deden 10 ondernemingen een beroep op de markt. In juli zullen tot nu toe 2 de sprong wagen. Enkele introducties, w.o. van het Beleggingsfonds Valeurop, vonden hiernaast plaats. Het aantal moge vrij groot zijn, de bedragen waarom het gaat zijn dit niet.

Op de effectenbeurs blijven verschillende koersen speels omhoog springen. In de afgelopen week bereikte het algemene indexcijfer in 1960 een hoogtepunt met 438. Ter vergelijking: het laagste punt lag dit jaar op 317. Ook nu weer zijn het de internationale concerns, die de sterkste bewegingen toonden. De binnenlandse industrie doet echter dapper mee. Dat scheepvaart en cultures achterblijven, ligt voor de hand.

Indexcijfers aandelen.	1953 = 100	4 jan. 1960	17 juni 1960	24 juni 1960
Algemeen		372	415	434
Intern. concerns		547	623	653
Industrie		268	309	327
Scheepvaart		187	162	163
Banken		190	193	203
Cultures		154	147	148

Bron: A.N.P.—C.B.S.

Aandelenkoersen.

	f. 179,20	f. 140,50	f. 147,70
Kon. Petroleum	809	968	1.004
Unilever	835½	1.180	1.250
Philips	514	550	569
A.K.U.	900	794½	838
Kon. Ned. Hoogovens	270	315	330
Van Gelder Zn.	186½	138	141
H.A.L.	340	340	351
Amsterd. Bank	166	164¾	169¾
Ver. H.V.A. Mij-en			

New York.

Koersgemiddelde aandelen			
Dow Jones Industrials	679	651	647

Effectieve rendementen obligaties.

	gem. looptijd	8 jan. 1960	17 juni 1960	24 juni 1960
3 pCt. Invest. Cert. ...	4 j.	3,73	3,81	3,80
4½ pCt. Ned. 1959	12½ j.	4,48	4,43	4,42
3½ pCt. Ned. 1955 I ...	17½ j.	4,31	4,31	4,32

Bron: Amsterdamsche Bank. Wekelijkse Rendements- en Koersvergelijking. C. D. JONGMAN.

Burgemeester en Wethouders roepen gegadigden op voor de vervulling per 1 januari 1961 van de functie:

Bedrijfseconomisch Adviseur,

hoofd van het Gemeentelijk Bureau voor Organisatie en Efficiency.

Verlangd wordt gedegen praktijk in een hogere lijnfunctie, alsmede ruime ervaring als verantwoordelijk organisatie-expert.

De functie is ingedeeld in salarisgroep XVIII (min. f 16563,24, max. f 22143,24).

Kindertoelage, vakantietoelage alsmede eventuele vergoeding van pension-, reis- en verhuiskosten volgens de gemeentelijke regelingen.

Sollicitaties onder no. 75309 voor 15 augustus 1960 te zenden aan de Directeur der Gem. Personeelsvoorziening, Sarphatistraat 92, Amsterdam-C.

Het Coöp. Landbouwboekhoudbureau „De Noord-Oost Polder” G.A., Postbus 9 te Emmeloord, roept sollicitanten op voor de vervulling van de functie van

BEDRIJFSEKONOM

voor bedrijfseconomisch onderzoek in de landbouw en het geven van individuele voorlichting aan agrariërs.

In aanmerking komen Doctorandi-Economie of Landbouwkundig Ingenieurs.

Uitvoerige sollicitaties worden zo spoedig mogelijk verwacht.

De transport- kosten

— waaronder uiteraard ook de interne transportkosten zijn te verstaan — vormen procentueel een belangrijk deel van de totale produktiekosten. Iedere onderneming, die de kostprijs van haar produkten tot in details kent, weet dit en tevens, dat in die sector meestal nog grote besparingen zijn te bereiken, ook al doordat er op het gebied van het intern transport nog steeds veel nieuws aan de markt komt. Hieromtrent houdt het maandblad

„VERLADEN”,

dat grotendeels aan het interne transport gewijd is, u regelmatig op de hoogte. Wie hierop geabonneerd is, weet spoedig welke mogelijkheden er voor hem zijn.

verladen

Vraagt
gratis
proefnummer
aan de
administratie
„Verladen”
Postbus 42,
Schiedam

Met ingang van het 1e juli-nummer zal het enige grote Nederlandse watersport-tijdschrift

De Waterkampioen

opnieuw een uitbreiding ondergaan waarvan vooral de recreatie op en aan het water profiteert. Voor hen die er deze zomer met de boot op uit trekken zullen verschillende zomernummers een waardevol bezit vormen.

Vraagt een gratis proefnummer bij de

KONINKLIJKE NEDERLANDSCHE TOERISTENBOND ANWB
DEN HAAG — AMSTERDAM — ROTTERDAM ENZ.

N. J. Menko N.V.

gevestigd te Enschede

Uitgifte

van

nom. f 2.400.000.- royeerbare certificaten van gewone aandelen

(uitgegeven door het Administratiekantoor Mentex te 's-Gravenhage)

in stukken van nominaal f 1000.- en f 100.- aan toonder,
voor de helft gerechtigd tot het dividend over 1960 en ten volle tot het dividend
over volgende boekjaren,

tot de koers van 100 pCt.

uitsluitend voor houders van claims verbonden aan de thans uitstaande
gewone aandelen. Het bezit der claims van 2 oude aandelen geeft recht op
inschrijving voor nom. f. 1.000.- royeerb. cert. van gew. aand.

Ondergetekenden berichten, dat zij de inschrijving op bovenstaande royeer-
bare certificaten openstellen op

Vrijdag 1 Juli 1960,

van des voormiddags 9 uur tot des namiddags 4 uur,

bij haar kantoren te Amsterdam, Rotterdam, 's-Gravenhage en Enschede,
voor zover aldaar gevestigd, op de voorwaarden van het prospectus dd.
23 juni 1960.

Exemplaren van het prospectus, inschrijvingsbiljetten en voorwaarden van
administratie alsmede - tot een beperkt aantal - van de statuten en van het
jaarverslag over het boekjaar 1959 zijn bij de inschrijvingskantoren verkrijgbaar.

Amsterdam 23 Juni 1960.
's-Gravenhage

AMSTERDAMSCH BANK N.V.
PIERSON, HELDRING & PIERSON
N.V. AMSTERDAMSCH BANKIERSKANTOOR
V/H MENDES GANS & CO.

Moderne levensverzekering met aandeel in de winst
en extra risicodekking zonder extra premie

ZWITSERSE MAATSCHAPPIJ VAN LEVENSVZERKERING EN LIJFRENTÉ

Kantoor voor Nederland: Herengracht 500, Amsterdam-C.
Tel. 37171-35095

Vraagt offerte - óók voor personeelsverzekering!

Het nog al maar snel toemen van het aantal abonnees in het weekblad

wijst er wel op hoezeer dit beleggingsadvies-orgaan, dat specifiek de belangen van de particuliere belegger behartigt, in een behoefte voorziet.

Te verwonderen behoeft dit eigenlijk niet, want Bel-Bel tracht volledig objectief te zijn; het is in begrijpelijke taal geschreven en zeer overzichtelijk van indeling. Vraagt toezending van gratis proefnummer.

★

Abonnementen (per jaar f. 19,—; p. kwartaal f. 5,50) kunnen elk kwartaal ingaan en dienen te worden opgegeven bij de Administratie van „Bel-Bel”, Postbus 42, Schiedam.

CENTRAAL BEHEER

Bos en Lommerplantsoen 1 te Amsterdam

vraagt een

STAF-FUNCTIONARIS

die, rechtstreeks onder de directie, zal worden belast met de algehele leiding van het nieuwe

„CENTRUM VOOR ELECTRONISCHE ADMINISTRATIE”

Leeftijd tussen 30 en 40 jaar.

Brieven met volledige inlichtingen aan de Afdeling Secretariaat Postbus 8400

KWANTITEIT of KWALITEIT ?

Wanneer het U vooral om de kwantiteit van de reacties op door Uw onderneming geplaatste personeelsannonces gaat, dan menen wij er goed aan te doen U tevoren te moeten afraden deze annonces in „E.-S.B.” te plaatsen. Honderden reacties voorspellen wij U beslist niet.

Wilt U echter een indruk hebben van de kwaliteit van de binnenkomende reacties, dan zal het U interesseren dat talrijke grote ondernemingen regelmatig „E.-S.B.” inschakelen als medium voor het oproepen van functionarissen op hoog niveau. De ervaring leert deze bedrijven namelijk dat een oproep, in „E.-S.B.” geplaatst, een prima selectie van het aantal reacties betekent, hetgeen een niet onbelangrijke aanwijzing is wat betreft het „aanbod”.

Zoekt U het in de kwaliteit van de reacties op Uw personeelannonces, dan geven wij U ernstig in overweging om „E.-S.B.” als medium in te schakelen.

Advertentie-afdeling
Postbus 42 — Schiedam

Als medewerker van het research-bureau kan worden geplaatst een

jong econoom

Het research-bureau is een stafbureau, dat de hoofddirectie adviseert over onderwerpen, die betrekking hebben op het werktelein van de Bijenkorf en dat van de dochtervennootschappen.

De werkzaamheden betreffen voornamelijk long-term planning, commerciële research, organisatie en efficiency. Bij de keuze van de medewerkers van het research-bureau wordt mede de in aanleg aanwezige - geschiktheid voor andere functies in het bedrijf in aanmerking genomen.

Gegadigden wordt verzocht eigenhandig geschreven sollicitaties, voorzien van recente pasfoto te richten aan de centrale personeelafdeling, Amsterdam.

de Bijenkorf

Amsterdam Den Haag Rotterdam